

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

**Analýza vývoje vztahů NATO a Ruska z hlediska energetické bezpečnosti
(od východního rozšíření v roce 2004 po vznik Nové strategické koncepce)**

Anna Bartáková

Diplomová práce

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně a vyznačil/a všechny citace z pramenů.

V Praze dne 14.7. 2014

OBSAH

ÚVOD	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1.1.Definice energetické velmoci	10
1.2.Definice energetické bezpečnosti	11
1.3.Ekonomická interdependence, interdependence v mezinárodních vztazích	14
II. RUSKO A OBCHOD S ENERGETICKÝMI ZROJI V POSTSOVĚTSKÉM REGIONU	18
2.1.Rusko a obchod s energetickými zdroji. Zemní plyn	18
2.2.Rusko a obchod s ropou	22
2.3.Ukrajina a její energetická závislost. Zemní plyn	24
2.4.Ukrajina a ropa	27
III. RUSKO A „ENERGETICKÁ DIPLOMACIE NE UKRAJINĚ	28
3.1.Oranžová revoluce. Plynová krize v roce 2006	28
3.2.Plynová krize 2008-2009	32
3.3.Ukrajina a vztahy se Severoatlantickou aliancí	37
IV. VÝVOJ VZTAHŮ MEZI NATO A RUSKEM	41
4.1.Rusko a NATO na prahu nového tisíciletí	41
4.2.Rada NATO- Rusko	43
4.3.Vývoj vzájemné spolupráce	45
4.4.Rozdílná východiska	48
4.5.Otázka Ukrajiny a Gruzie	49
4.6.Nová strategická koncepce	55
4.7.Energetické vztahy mezi Ruskem a NATO	57
V. VÝVOJ AKTUÁLNÍCH UDÁLOSTÍ	63
ZÁVĚR	68
ZDROJE	70

ÚVOD

Politika Ruska vůči NATO vycházející z Koncepce zahraniční politiky z roku 1993 byla opuštěna mimo jiné proto, že se Ruská federace necítila být ve vztahu k NATO rovnocenným partnerem. Poté, co dvanáctého března 1999 vstoupila Česká republika, Polsko a Maďarsko do Severoatlantických struktur, začaly o členství v NATO usilovat též Rumunsko, Bulharsko, Slovinsko, Slovensko a pobaltské země. Po pátém rozšíření v roce 2004 se začal rozvíjet nový směr ruské zahraniční politiky, založený na multipolarismu a pragmatickém přístupu k západu. Rusko kladlo ještě větší důraz na posilování svého vlivu v postsovětském prostoru a rozvíjení ekonomických vztahů se sousedními státy. Od počátku rozšiřování Severoatlantické aliance se Rusko jasně stavělo proti procesu přistoupení zemí bývalého sovětského bloku. V Paříži v roce 1997 došlo k podepsání Zakládajícího aktu o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací. Navenek se zdálo, že po konci studené války byly vztahy mezi Ruskem a západem konsolidovány a zajištění bezpečnosti států východní Evropy ze strany Aliance vůči potenciální vojenské invazi není zapotřebí. Na Pražském summitu v roce 2002 však přišlo NATO s programem Akčního plánu, v rámci kterého přizvalo ke vstupu do Aliance pobaltské státy, Bulharsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko. V druhé kapitole aktu sice stálo¹, že v rámci ustanovení Stálé společné rady² budou s Ruskem konzultovány témata týkající se evropské bezpečnosti, nikde se však nehovořilo o otázce rozšiřování Severoatlantické aliance.

Akční plány jsou instrumentem pro vytváření vztahů s potenciálně členskými zeměmi Severoatlantické aliance. Během posledních pěti let byly vytvořeny akční plány s Arménií, Ázerbájdžánem, Bosnou a Hercegovinou, Gruzii, Černou Horou, Kazachstánem a Moldavskem³. Z těchto států začaly na členství aktivně pracovat Černá Hora, Bosna a Hercegovina, a Gruzie, jejíž členství je trnem v oku Ruské federaci. V roce 2010 započala jednání o svém vstupu. Ostatní jmenované země prozatím projevíly o vstup nezájem.

¹ POLREICH, Miroslav. NATO - Rusko v historických a politických souvislostech. 22:3: 2006. Britské listy. [online]. [cit. 10-1-2014] Dostupný z WWW: <http://blisty.cz/art/27649.html>

² v roce 2002 změněno na Radu Rusko-NATO

³ Východní partnerství. 8.1.2011.Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 10-1-2014] Dostupný z WWW: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vnejsi_vztahy_eu/vychodni_partnerstvi/vychodni_partnerstvi.html

Na přelomu tisíciletí též vyjádřila zájem o členství Ukrajina a v roce 2002 došlo k podepsání Akčního plánu. Během summitu NATO v Bukurešti r. 2008 pak navázala Ukrajina se Severoatlantickou aliancí jednání. V roce 2010 ovšem Ukrajina změnila postoj pod vlivem zahraniční politiky nového ukrajinského prezidenta Viktora Janukovyče, jenž je všeobecně vnímán jakožto „proruský“ politik. Po jeho nástupu vláda oznámila, že již nemá členství v NATO jako za cíl v rámci zahraniční politiky⁴. Nicméně i nadále tehdy zůstala Ukrajina nejvíce aktivním členem Partnerství pro mír.

Východní rozšíření o Pobaltské státy bylo jedním z hlavních činitelů obratu ruské zahraniční politiky v posledních deseti letech. Tato transformace představovala jisté ohrožení pro státy východní Evropy, jež v letech 1999-2004 vstoupily do NATO. Přestože nepatří ze strategického hlediska mezi významné vojenské aktéry, jejich členství zvyšuje mezinárodně-politickou legitimitu Severoatlantické aliance – a podporuje obavu Ruska ze snahy NATO nahradit ve stávající roli OSN. Vstup pobaltských států, Rumunska, Bulharska, Slovinska a Slovenska navíc dává naději postsovětským republikám na začlenění do severoatlantických struktur. To pro Rusko, jež usiluje o mocenskou hegemonii v Eurasii, znamená významnou hrozbu. Další závažným tématem pro Rusko se v novém tisíciletí stala obava z rozmístění protiraketové obrany na území ČR a Polska.

I když se vztahy Ruska a Severoatlantické aliance po jedenáctém září posunuly k lepšímu (poté, co USA využily článku 5 Washingtonské smlouvy v rámci invaze NATO do Afghánistánu), v otázce východní Evropy Rusko nadále upřednostňuje bilaterální jednání a „energetickou diplomacii“. Jako příklad lze uvést „plynové války“ s Ukrajinou, či ovlivňování ukrajinských voleb v roce 2008. Strategické využití energetických zdrojů je jedním z nejvýznamnějších prostředků, jež Rusko při prosazování svých zájmů využívá. Je jedním z největších exportérů ropy a zemního plynu na světě a svůj vliv v eurasijském regionu se snaží uplatňovat především v rámci bývalých zemí SSSR.

V práci jsou položeny čtyři základní otázky. První otázkou je, jakým způsobem je východní Evropa závislá na ruském plynu a ropě, a do jaké míry je tato závislost vzájemná? Dále – jaká je role energetiky v politicko-bezpečnostním vyjednávání Ruska se Severoatlantickou aliancí? Do jaké míry může Rusko svou energetickou strategií ovlivnit NATO v mezinárodním společenství? A konečně – jaká existuje perspektiva budoucího vývoje vztahů NATO a Ruska v kontextu energetické bezpečnosti? Cílem práce je tedy

⁴ Otázkou samozřejmě je, jak se situace změní pod vlivem aktuálních událostí

analyzovat, jakým způsobem Rusko využívá své energetické zdroje na bilaterální úrovni (především v rámci východoevropského regionu) k ovlivňování svého postavení vůči NATO.

Během postsovětské rekonstrukce se mnoho ruských energetických zdrojů rozprodalo za zvýhodněné ceny fyzickým a právnickým osobám. Po nástupu Putina však byla většina energetických aktiv převedena zpět pod státní kontrolu. Tato strategie poskytla především Gazpromu, převážně státem vlastněnému výrobcí a distributoru zemního plynu, možnost uskutečňovat politicky významné akce pod záminkou podnikatelské činnosti. Cena zemního plynu má silnou tendenci kolísat a odvíjí se od ceny ropy na světových trzích. Plynovody jsou v rámci dnešní technologické vyspělosti nejefektivnějším prostředkem pro jeho dopravu. Cena pak závisí na individuálních smlouvách mezi Ruskou federací a danými odběrateli. Pevně daná dráha plynovodů a vysoké investiční náklady vedou k nutnosti dlouhodobých vztahů mezi prodejcem a poptávajícím⁵.

Gazprom vyrábí více než 90% ruského zemního plynu a poskytuje státu zhruba jednu čtvrtinu jeho celkových příjmů⁶. To umožňuje Rusku určovat světovou cenu a ovlivňovat mezinárodní trhy. „Plynová diplomacie“ při tom může být prostředkem především krátkodobé či střednědobé strategie, jak bylo možné sledovat během konfliktů mezi Ruskem a Ukrajinou během posledních deseti let. Poptávající je v rámci technologických podmínek z krátkodobého hlediska závislý na dodávce od svého smluvního partnera. Právě tento technologický atribut dodávek plynu umožňuje strategické využití energetického zásobování Ruskem při prosazování svých zahraničně politických zájmů. Ovšem tato závislost se může stát snadno oboustrannou – evropští spotřebitelé totiž v rámci zajištění své energetické bezpečnosti hledají nové způsoby, jak se závislosti vyhnout. Rusko je značně ekonomicky závislé na příjmech z exportu plynu do Evropy. Z toho důvodu lze hovořit o jisté interdependenci. Kvůli výše popsaným charakteristikám obchodu s plynem se tato práce zabývá především problémem tzv. „plynových válek“, neboť se jedná o hlavní energetickou surovinu, prostřednictvím které dnes Rusko svou „energetickou diplomacii“ uskutečňuje.

Za další důležitý faktor ve vztazích Ruska a NATO za posledních deset let lze považovat výměnu prezidentů v Ruské federaci a USA. Tuto změnu nejnázorněji symbolizuje

⁵ WRIGHT, Lindsay. *Pipeline Politics: Russia's Natural Gas Diplomacy*. Pipeline and Gas Journal. Srpen 2009 Vol. 236 No. 8. Toronto. [online]. [cit. 10-1-2014] Dostupný z WWW : <http://www.pipelineandgasjournal.com/pipeline-politics-russia%E2%80%99s-natural-gas-diplomacy?page=show>

⁶ IDEM

podpis dohody New Start 8. dubna 2010 v Praze Barackem Obamou a Dmitrijem Medveděvem. Dohoda o snížení počtu nukleárních hlavic a balistických střel a zamítnutí výstavby raketové obrany ve střední Evropě oteplila rusko-americké vztahy. Ovšem faktem zůstává, že i za Medveděvova období valná část mezinárodní ruské politiky fungovala pod taktovkou Putina. Na každý pád je podstatné zmínit, že politika a zahraniční činnost Severoatlantické aliance bývá Ruskem velmi často identifikována jako politika USA.

V práci je z výše uvedených důvodů analyzován vývoj vztahů od východního rozšíření NATO v roce 2004 po vznik Nové strategické koncepce v roce 2010 s důrazem na uplatňování energetické diplomacie Ruskem v regionu postsovětského prostoru. To je ilustrováno na konkrétním příkladu Ukrajiny, jelikož se jedná o typickou východoevropskou zemi, která stojí ve střetu zájmu Ruské federace a západu. Ukrajina je členem Partnerství pro mír a v minulosti několikrát aspirovala na členství v Alianci. Přes její území vede strategicky nejdůležitější tranzit ruského plynu, na kterém závisí většina států východní Evropy. Na příkladech dvou plynových válek z přechozího desetiletí lze efektivně znázornit fungování ruské energetické diplomacie. A v neposlední řadě se problematika rusko-ukrajinských vztahů promítá do aktuálních událostí, kdy Rusko opět stanulo proti západu. Dále je proto v práci naznačena perspektiva budoucího vývoje vztahu NATO a Ruska z hlediska energetické bezpečnosti v kontextu současné ukrajinské krize.

Výchozí hypotézou práce je, že energetická diplomacie je prostředek krátkodobého až střednědobého charakteru, jehož Rusko nárazově využívá za účelem posílení své pozice v eurasijském regionu a vymezení vůči euroatlantickým strukturám. Z dlouhodobého hlediska se pak pro posílení své pozice energetické velmoci snaží neustále hledat nové zdroje pro těžbu a diverzifikovat své odběratele tak, aby si udrželo schopnost určovat světovou cenu plynu a mohlo i nadále uplatňovat svou politiku. Zásadní je, jak se k tomuto ruskému „manévrování“ v souvislosti se vstupem Ukrajiny do euroatlantických společenství (a dalších bývalých sovětských republik) postaví USA (potažmo EU).

V první, teoretické části práce, je vymezena energetická velmoc a energetická bezpečnost v teorii mezinárodních vztahů a definice hospodářské interdependence. Druhá část práce se zabývá vymezením Ruska jako energetické velmoci, interdependencí v energetických vztazích mezi Ruskem a východní Evropou. Je v ní uvedena struktura ruského obchodu se zemním plynem a ropou, regionální produkce a představení hlavních energetických producentů. Je zde popsána struktura relevantních plynovodů a ropovodů a energetické vztahy

s Ukrajinou z hospodářského hlediska, struktura spotřeby na Ukrajině i v dalších zemí regionu.

Třetí část se zabývá rolí energetiky v ruské zahraniční politice posledního desetiletí, konkrétně rozebrané na příkladu Ukrajiny. V první kapitole jsou analyzovány jednak vývoj vztahů Ruska a Ukrajiny od „Oranžové revoluce“, která proběhla po druhém východním rozšíření Severoatlantické aliance, jednak plynová krize z roku 2005-2006. Druhá kapitola pojednává o vývoji mezi lety 2007 a 2010 a průběhu plynové krize, jež dramaticky zasáhla jihovýchodní Evropu. V další kapitole jsou pak rozebrány ambice Ukrajiny vstoupit do Severoatlantických struktur.

Čtvrtá část zkoumá vliv ruské energetické diplomacie na vztah NATO a Ruska. Tato část zahrnuje vznik Zakládajícího aktu o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací a vznik Stálé společné rady, vyjednávání nové smlouvy CFE, vznik rady Rusko-NATO a vliv konfliktu v Jižní Osetii na její činnost, vývoj vztahů po východním rozšíření NATO o pobaltské státy. Stručně pak i vliv na vztahy v rámci invaze do Afganistánu a výměnu prezidentů v Ruské federaci a USA.

Závěrečná část se věnuje perspektivám budoucího směřování vztahů NATO a Ruska, je v ní popsán vývoj aktuálních událostí na Ukrajině a krátce i vliv událostí v arabském světě, především co se týče událostí v Sýrii. V práci je využit empiricko-analytický postup a chronologická metoda zkoumání jednotlivých dějů od roku 2004 do roku 2010, potažmo s navržením budoucí perspektivy.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. Definice energetické velmoci

Jedním z klíčových pojmů při analýze mezinárodního systému je koncept polarity. Touto koncepcí se v rámci teorií mezinárodních vztahů nejvíce zabývají realisté a neorealisté, kteří do popředí svých zkoumání staví stát a mezinárodní systém v období studené války hodnotí jako bipolární. První významné diskuze o jiných formách polarity přicházejí v sedmdesátých letech dvacátého století. Obecně jsou v teorii mezinárodních vztahů rozlišovány unipolarita, bipolarita, multipolarita, dále pak těsná a volná bipolarita (Kaplan), bi-multipolarita (Rosecrance), systém jedné supervelmoci a dalších několika velmocí (Huntington)⁷. Mnoho teoretiků polaritě v mezinárodních vztazích nepřikládá zásadní funkci (konstruktivisté, postmoderní přístupy).

Při zkoumání otázky polarity je výchozí přístup ke stabilitě moci. Realisté tvrdí, že konflikt je součástí stability⁸ mezinárodního systému, neorealisté pak zkoumají, které ze dvou hlavních rozdělení moci (bipolarita či multipolarita) je náchylnější k válce mocností⁹. Z realistického pohledu je jakožto předpoklad pro tvorbu rovnováhy moci upřednostňována bipolarita. Liberálové a neoliberálové naopak tvrdí, že konflikt je projevem mezinárodní nestability. Jako ideální systém v liberální teorii mezinárodních vztahů je obecně považována multipolarita, což souvisí i s neoliberálním pojetím interdependence (viz 1.3). Na základě tohoto konceptu se při větším množství hráčů (a vyšší interdependenci) zvyšuje počet jejich interakcí a vzniká možnost prevence válečného konfliktu kompenzací¹⁰.

S narůstající interdependencí v multipolárním systému dochází ke ztrátě přehlednosti o interakcích jednotlivých hráčů. Neorealisté tento fenomén označují za podnět ke konfliktům, liberálové naopak tvrdí, že aktéři mezinárodních vztahů mají a priori averzi k riziku a ztráta přehledu nutně vede ke konsensu¹¹. K tomuto názoru se přiklonili též behavioralisté v 50. letech, strukturální realisté obohacují teorii o význam mezinárodních institucí a snižují ve svém konceptu význam vojenské moci. Říkají, že dynamika ekonomické a ideologické

⁷KRATOCHVÍL, Petr. *Polarita v teorii mezinárodních vztahů*. Praha, 2002: Mezinárodní vztahy. s. 37. Vol. 37 (2002), No

⁸IDEM, 29

⁹ORBÁNOVÁ, Anita. *Moc, energie a nový ruský imperialismus*. Praha: Argo, 2010. s 30. ISBN 978-80-257-0251-2

¹⁰KRATOCHVÍL, Petr. *Polarita v teorii mezinárodních vztahů*. Praha, 2002: Mezinárodní vztahy. s. 30. Vol. 37 (2002), No 4

¹¹ IDEM

polarity je větší než polarity vojenské¹². Na tomto místě je zajímavé zmínit, že v rámci prosazování moci staví jak realisté, tak neorealisté do popředí vojenskou kapacitu státu. Ovšem právě ekonomické (a především energetické) prostředky se po skončení studené války projevily v mnoha případech jakožto nejefektivnější instrument v mezinárodní politice. Neorealisté sice uznávají význam ekonomické kapacity státu při utváření jeho mocenského postavení, nicméně přisuzují jí sekundární roli prostředku, který stát využije až po vyčerpání svých vojenských možností. Na příkladu Ruska a jeho „energetické diplomacie“ je z hlediska neorealistické teorie názorné, že po rozpadu SSSR a ztrátě možnosti rozsáhle vojensky zakročit vůči státům bývalého východního bloku přešel stát ke strategii využití svých ekonomických (energetických) zdrojů¹³. V rámci nejnovějších neoliberálních a postmoderních teorií nebývá otázce polarity přikládán zásadní význam. Neoliberálové tvrdí, že neexistuje objektivní měřítko pro vyvození závěru, že by kterýkoli ze zmiňovaných konceptů polarity měl vést k stabilitě či nestabilitě mezinárodního systému.

Vymezení energetické velmoci jakožto subjektu energetické bezpečnosti z hlediska realismu se odvozuje především z jeho schopnosti ovlivnit ostatní subjekty prostřednictvím využití svých surovinových zásob. Z liberálního pohledu by se pak jednalo o schopnost zapojit se do mezinárodního obchodu se surovinou a ovlivnit tak zákonitosti interdependence v mezinárodních vztazích (viz 1.3). Znamená to, že energetická velmoc by měla být schopna nastavit určité (pro ostatní subjekty mezinárodních vztahů závazné) podmínky, či prosadit své národní zájmy s využitím svých energetických aktiv (uplatňovat tzv. „energetickou diplomacii“).

1.2. Definice energetické bezpečnosti

Definice energetické bezpečnosti se u jednotlivých autorů teorií mezinárodních vztahů liší a je závislá na způsobech, jakými daný autor strukturalizuje skutečnost a jaké si při výzkumu klade normy, tedy i na ideologickém náhledu na danou problematiku. Definice pak záleží jednak na normativních kritériích specifického konceptu a dále pak na propojení

¹² KRATOCHVÍL, Petr. *Polarita v teorii mezinárodních vztahů*. Praha, 2002: Mezinárodní vztahy. s. 39. Vol. 37 (2002), No 4

¹³ ORBÁNOVÁ, Anita. *Moc, energie a nový ruský imperialismus*. Praha: Argo, 2010. s. 29. ISBN 978-80-257-0251-2

ideologického a metodologického přístupu¹⁴. U jednotlivých vymezení energetické bezpečnosti je pro jejich pochopení tedy nezbytně nutné uvést jednak ideologickou základnu přístupu, jednak metodu zkoumání. To znamená určit, koho daný autor považuje za hlavního hráče (tj. definice aktérů a referenčních objektů) v mezinárodních vztazích, jak charakterizuje mezinárodní systém, jaká je hlavní motivace hráčů v mezinárodních vztazích, jaké jsou jejich zájmy a jaké jsou instrumenty, kterými svých cílů hráči dosahují.

O energetické bezpečnosti se poprvé začalo hovořit v sedmdesátých letech v rámci prvního ropného šoku, kdy poptávka po ropě převýšila nabídku a dramaticky se navýšila její cena. Ropná krize vedla ke strukturálním změnám, technologické modernizaci¹⁵ a monetárním restrikcím ve vyspělých zemích. Ohrožení dodávky energetických zdrojů mělo za následek politické a ekonomické dopady a energetická bezpečnost se stala ústředním tématem spotřebitelů. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let začala být energetická bezpečnost spojována s ekologickými otázkami, v novém tisíciletí opět s růstem cen ropy (v důsledku celosvětových hospodářských krizí a industrializace asijského kontinentu). Během jednotlivých fází profitovali ze situace různé subjekty energetické bezpečnosti. Tyto subjekty mohou být producenty, distributory, spotřebiteli a dále ostatními subjekty se specifickými zájmy ve vztahu k energetické bezpečnosti¹⁶. Z hlediska mezinárodních systémů relevantních pro energetickou bezpečnost můžeme rozlišovat globální mezinárodní systémy, mezinárodní subsystémy¹⁷, jednotky (státy, energetické korporace), subjednotky (zájmové skupiny a občanská sdružení) a jednotlivce. Strategie vytvářená při zajišťování energetické bezpečnosti jednotlivými subjekty je determinována *hrozbami* (objektivní determinant) a *riziky* (subjektivní determinant)¹⁸.

Mezi hlavní teoretické přístupy, jež se zabývají otázkou energetické bezpečnosti, patří realismus (včetně neorealismu), liberalismus, kodaňská škola a konstruktivismus. Realismus, teorie ovlivněna konzervativní ideologií a paradigmatickým, že násilí je oprávněno v případě, že zajišťuje stabilitu řádu¹⁹, staví do popředí stát jakožto hlavního aktéra mezinárodních vztahů. Úlohu ostatních subjektů potom považuje za vedlejší či zanedbatelnou. Mezinárodní systém

¹⁴ PROROK, Vladimír. *Energetická bezpečnost - pojetí a přístupy*. Praha: 2009. In: Energetická Bezpečnost. s. 12. Geopolitické aspekty. Ed. Nadace ČEZ. Praha: Professional Publishing

¹⁵ IDEM, 16

¹⁶ Např. ekologické organizace

¹⁷ Např. NATO

¹⁸ PROROK, Vladimír. *Energetická bezpečnost - pojetí a přístupy*. Praha: 2009. In: Energetická Bezpečnost. s. 10. Geopolitické aspekty. Ed. Nadace ČEZ. Praha: Professional Publishing

¹⁹ IDEM 13

hodnotí jako anarchický, přičemž ústřední motivací hráčů je primárně moc a sekundárně bezpečnost²⁰. Hlavním instrumentem moci a zachování bezpečnosti je vojenská síla. Neorealisté (Waltz) dávají význam též síle ekonomické, nicméně její úlohu považují za vedlejší. Za hlavní motivaci aktérů mezinárodních vztahů pokládají snahu o vyrovnavání moci ve strukturách mezinárodního systému, nikoli tedy moc samu o sobě. Strategie aktérů není odvozována od vnitřních zájmů států, ale od vnějších faktorů systému. Rusko po rozpadu SSSR vykazuje znaky přechodu od socialistické ideologie (která energetickou bezpečnost neakcentovala) směrem k realismu²¹. Z hlediska teorie realismu (či neorealismu) je zde však patrná snaha nahradit předchozí prostředek moci – vojenskou sílu – silou ekonomickou (využití bohatých surovinových zásob k udržení vlivu v oblasti bývalého východního bloku). Obecně lze říci, že realisté zdůrazňují instrumentální povahu energetické politiky v rámci dosahování zájmů státu v mezinárodním systému.

Zastánci liberalismu naproti tomu upřednostňují konsensus, jsou stoupenci demonopolizace surovinových zdrojů. Do popředí staví tržní mechanismus a koncept interdependence, kdy kromě konfliktu lze s konkurenčním státem navázat i spolupráci. Okruh hráčů je mnohem širší než z pohledu realistického, hlavní motivací je zisk a stabilita, z níž posléze těží producenti, distributoři i spotřebitelé. Cílem energetické politiky z hlediska liberálů by proto měla být co nejvyšší diverzifikace surovinových zdrojů²². V případě realismu hovoříme o národní bezpečnosti, v případě liberalismu o bezpečnosti mezinárodní.

Revolučním přístupem k otázce bezpečnosti je koncept tzv. Kodaňské školy, mezi jejíž hlavní představitele patří Barry Buzan. Ten vychází z předpokladu, že bezpečnostní hrozby nemají pouze vojenský charakter, ale spadají též do politické, ekonomické, sociální a environmentální oblasti²³; kromě rozšíření druhu hrozeb je teorie rozšířena též o referenční objekty, tj. mezinárodní systém, regionální systém, stát a substátní jednotky (včetně lidského jedince). Buzan se odklání od objektivního charakteru bezpečnosti (viz realisté) k charakteru subjektivnímu a oproti realistické bezpečnosti národní zkoumá bezpečnost mezinárodní.

²⁰ORBÁNOVÁ, Anita. *Moc, energie a nový ruský imperialismus*. Praha: Argo, 2010. s 26. ISBN 978-80-257-0251-2

²¹IDEM, 26

²²IDEM, 19

²³WAISOVÁ, Šárka. *Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Kodaňská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu*. Praha: 2004. In: *Mezinárodní vztahy*. s. 67. Vol. 39 (2004), No 3

Odmítá eliminaci otázky bezpečnosti na konflikt moci (realisté) a míru (liberálové)²⁴. Bezpečnost podle něj sice spočívá na úrovni států, nikoli však na státech jakožto oddělených jednotkách, ale na vztazích mezi nimi²⁵. Kodaňská škola a její konceptualizace bezpečnosti vznikla v osmdesátých letech, v době, kdy z globálního hlediska nabyly na významu nové podoby bezpečnosti.

V devadesátých letech koncept sociálního konstruktivismu akcentuje subjektivní pohled aktérů mezinárodních vztahů a jejich „konstrukci sociální reality“. Bezpečnost se odvíjí od konkrétního pohledu daného subjektu a je spoluurčována ostatními aktéry v procesu konfliktu a spolupráce na mezinárodním poli. Bezpečnostní hrozba je dále produktem subjektivní konstrukce sociální reality státu.

V rámci uplatňování energetické politiky Ruské federace dochází s jistým zjednodušením ke střetu západní – liberální, idealistické – a ruské – realistické ideologie. Zatímco západní, transatlantické struktury v oblasti energetické bezpečnosti usilují především o konsensus a tržní spolupráci, Rusko vnímá svůj energetický potenciál jako efektivní instrument k prosazování svých zájmů, v kontextu této práce konkrétně v regionu střední a východní Evropy. Po skončení studené války a rozpadu bipolárního systému, kdy ztratilo možnost nadále uplatňovat v regionu vojenskou moc, přistoupilo na prostředek sekundární, tj. využití ekonomické (energetické) síly.

1.3. Ekonomická interdependence, interdependence v mezinárodních vztazích

Tvůrci teorie komplexní interdependence jsou Robert O. Keohane a Joseph S. Nye, podle nichž vzájemná závislost ovlivňuje světovou politiku, ovšem činnost jednotlivých subjektů mezinárodních vztahů zpětně ovlivňuje zákonitosti interdependence²⁶. Interdependence se projevuje čím dál výrazněji spolu s narůstající světovou globalizací, a to v nejrůznějších sférách – v oblasti ekonomické, bezpečnostní, energetické, kulturní atd. Tato práce se zabývá interdependencí v rámci ekonomicko – energetických vztahů. Jeden ze základních předpokladů, z nichž vycházejí dnešní koncepty politické ekonomie je, že

²⁴WAISOVÁ, Šárka. *Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Kodaňská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu*. Praha: 2004. In: *Mezinárodní vztahy*. s. 68. Vol. 39 (2004), No 3

²⁵IDEM, 69

²⁶IDEM, 49

asymetrická interdependence je hlavním zdrojem moci²⁷. Asymetrie v tomto případě znamená, že jedna ze zúčastněných stran je na výhodách plynoucích ze vzájemného vztahu relativně více závislá než strana druhá. Je spojena s náklady daných zemí na oddělení či prohloubení vztahů mezi nimi.

Pokud jsou náklady na modifikaci těchto vztahů u jedné ze zemí vyšší, pak je vyšší i míra závislosti této země. Pokud malá země těží více z mezinárodní dělby práce, než velké země, její závislost je také větší. Pokud oba partneři do transakce vynaložili vysoké náklady na oddělování či posilování ekonomických vazeb, znamená to vysoký stupeň interdependence mezi oběma státy²⁸.

Hlavními aktéry z hlediska ekonomické interdependence jsou nadnárodní firmy (tj. producenti), jejichž zájmy jsou do určité míry definovány zemí původu a členstvím v mezinárodních společenstvích (mezinárodních subsystémech). V rámci rostoucí vzájemné závislosti je hospodářský i politický rozvoj jednotlivých zemí čím dál tím více ovlivňován vnějšími faktory a postavením aktérů v hlavních politicko-ekonomických společenstvích (např. NATO, Evropská unie)²⁹. Zvyšující se interdependence pak může mít za následek jak trend decentralizace veřejné správy, tak přesun určitých kompetencí na mezinárodní instituce, jednak regionální integraci, tak i desintegraci.

Pro hodnocení ekonomické interdependence bývá užíván tzv. „pravděpodobnostní model interdependence“³⁰, jenž vychází ze syntézy následujících komponentů: ekonomické citlivosti, potenciální dostupnosti, ekonomické úrovně a investiční atraktivity daného regionu či státu. Ekonomická citlivost regionu se odvíjí od sektorové a odvětvové struktury ekonomiky v kontextu vnějších hospodářských vazeb. Potenciál dostupnosti je veličinou měřící objem ekonomické aktivity, k níž má region přístup při započtení výdajů nutných pro překonání vzdálenosti³¹. Zahrnuje jak ekonomické producenty, tak spotřebitele. Následně je nutno vytvořit syntézu těchto dvou komponent.

²⁷WAGNER, Harrison. *Economic interdependence, bargaining power, and political influence*. In: International Organization. s. 461. Vol. 42 (1988), No 3

²⁸STREETEN, Paul. *Integration, Interdependence, and Globalization*. In: Finance & Development. A quarterly magazine of the IMF. Vol. 38 (2001), No 2. [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/streeten.htm>

²⁹VITURKA, Milan. *Regionální ekonomie II*. První. Brno: ESF MU, 2000. s. 10. ISBN 80-210-2257-4

³⁰IDEM, 10

³¹IDEM, 12

Dále je posuzována ekonomická úroveň státu či regionu, přičemž hlavními měřítky jsou základní makroekonomické indikátory, jež při hodnocení konkurenceschopnosti používá Světové ekonomické fórum. Dále sem patří jisté mikroekonomické ukazatele, hodnocení hlavních korporací ve státě a inovační potenciál regionu, výdaje vynaložené na výzkum, atd.³². Čtvrtým komponentem je investiční atraktivita regionu/státu, neboli „předpoklady pro zapojení externích, zejména kapitálových zdrojů do rozvoje regionu“³³. Syntézou hodnot ekonomické úrovně a investiční atraktivity získáme veličinu popisující schopnost daného regionu reagovat na nová rizika či příležitosti (neboli determinanty energetické příležitosti v případě této práce). Průnikem všech čtyř komponentů vzniká tzv. „syntetický ukazatel potenciálu interdependence“³⁴.

Totéž k ekonomické teorii hodnocení regionální interdependence. Z pohledu teorie mezinárodních vztahů - jak již bylo řečeno, realisté kladou v rámci systému mezinárodních vztahů důraz na relativní moc, zatímco liberálové se zaměřují na tvorbu konsensu a stabilitu demokratických společenství. Ekonomická interdependence je společným objektem zkoumání obou teoretických přístupů³⁵, přestože oba přístupy na ni mají v základu opačný pohled.

Liberálové tvrdí, že ekonomická interdependence snižuje pravděpodobnost válečného konfliktu navýšením významu obchodu – vzájemně závislé státy budou raději obchodovat, než mezi sebou bojovat. Čím vyšší interdependence, tím větší důvod k optimismu. Realisté naproti tomu oponují argumentem, že vysoká interdependence naopak zvyšuje pravděpodobnost válečného konfliktu. V anarchickém systému mezinárodních vztahů mají státy důvod k neustálé obavě o svou bezpečnost. Právě interdependence podle nich státy motivuje k případné invazi, pokud si tímto zajistí přístup k nezbytným surovinám.

Pokud bychom vycházeli z liberální teorie a přijali jako platný předpoklad, že interdependence dokáže zajistit mír, je ovšem také nutný předpoklad dlouhodobého růstu mezinárodního obchodu v následujících letech. V případě, že by v rámci obchodu došlo k nečekaným restrikcím, tj. aktéři mezinárodních vztahů by měli důvod ke skepsi, zdá se jako opodstatněný přístup realistů. Nejvíce závislé státy budou ty, jež iniciují válečný konflikt,

³² VITURKA, Milan. *Regionální ekonomie II*. První. Brno: ESF MU, 2000. s. 13. ISBN 80-210-2257-4

³³ IDEM, 14

³⁴ IDEM, 14

³⁵ COPELAND, Dávid C. *Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations*. In: *International Security*, Vol. 20 (1996), No. 4 [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/copeland.htm>

jelikož se budou obávat ztráty blahobytu, jenž jim zajišťuje jejich dlouhodobou bezpečnost. Z toho lze vydedukovat, že vysoká interdependence může vést jak k míru, tak k nestabilitě, přičemž výsledek závisí na očekávaném budoucím vývoji mezinárodního obchodu.

II. RUSKO A OBCHOD S ENERGETICKÝMI ZDROJI V POSTSOVĚTSKÉM REGIONU

2.1. Rusko a mezinárodní obchod s energetickými zdroji. Zemní plyn

Rusko disponuje největšími světovými zásobami zemního plynu, jeho rezervy představují cca 32,9 bilionů m³,³⁶ neboli přibližně 30% světových zásob³⁷. Zemní plyn lze považovat za neekologičtější a nejefektivnější fosilní zdroj energie³⁸ a substitut ropy. I proto se jeho podíl na spotřebě primárních zdrojů s postupem času neustále mírně zvyšuje. V roce 2004 byl jeho podíl na světové spotřebě primárních zdrojů 23,6 % (2420,4 Mtoe³⁹), v roce 2012 23,94% (2987,1 Mtoe⁴⁰). Nejvyšší podíl na spotřebě primárních zdrojů má ropa⁴¹, dále uhlí⁴², zemní plyn je pak na třetím místě. Následuje hydroelektřina se 6,7%, poté jaderná energie s 4,5% a na posledním místě obnovitelné zdroje energie s 1,9%⁴³. V Rusku je při tom struktura spotřeby následující: 21,2% spotřeby ropy, 54% spotřeby zemního plynu, 13,5% spotřeby uhlí, 5,8% spotřeby jaderné energie, 5,5% hydroelektřiny a pouze 0,01% obnovitelných zdrojů energie⁴⁴.

Na prvním místě ve spotřebě primárních energetických zdrojů figuruje Asie (40%), dále Evropa a Eurasie (23,5%), poté severní Amerika (21,8%), Střední Východ (6,1%), Střední a jižní Amerika (5,3%) a nakonec Afrika (3,2%)⁴⁵. Světová produkce zemního plynu v roce 2004 byla 2 691 mld m³, v roce 2012 2987,1 mld m³.⁴⁶ Stávající zásoby zemního plynu

³⁶ BP Statistical Review of World Energy June 2013. *Natural Gas*. [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW:

http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf

³⁷ TICHÝ, Lukáš. *Vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací v sektoru zemního plynu*. In: Středoevropské politické studie, s. 210. Vol. 8 (2011), No 2-3 [online]. [cit. 5-3-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.cepsr.com/dwnld/tichy-clanek2011020304.pdf>.

³⁸ LITERA, Bohuslav. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. In: Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií. 1 vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 9. ISBN 80-86861-70-8

³⁹ IDEM, Mtoe=tun ropného ekvivalentu, neboli měřítka výhřevnosti 1 kg ropy. 100 mil t ropy=100 Mtoe = 115 mld m³ zemního plynu

⁴⁰ BP Statistical Review of World Energy June 2013. *Natural Gas*. [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW:

http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf

⁴¹ IDEM, 33,1%

⁴² IDEM, 29,9%

⁴³ IDEM

⁴⁴ IDEM

⁴⁵ IDEM

⁴⁶ IDEM

představují 200-500 bilionů m³, což by dle výpočtů mělo stačit na následujících 110-210 let⁴⁷. Při tom se předpokládá, že se objem mezinárodního obchodu se zemním plynem do roku 2030 ztrojnásobí⁴⁸. Růst spotřeby zemního plynu se očekává kvůli tlakům na ochranu životního prostředí, jeho technologické výhody a nutnosti snížení závislosti na ropě.

V postsovětském prostoru se při tom nachází přibližně 42,4% světových zásob zemního plynu⁴⁹, což by mělo stačit na cca 80 let těžby na současné úrovni, z toho 26,7% náleží Rusku⁵⁰. Přestože na začátku a v průběhu 90. let došlo ke značnému poklesu spotřeby zemního plynu, ke konci devadesátých let se jeho spotřeba opět navýšila⁵¹. Dodávky plynu do Evropy jsou rozděleny mezi následující dodavatele: Rusko (cca 25%), dále Norsko, Alžírsko a Nizozemsko⁵².

Jedním z hlavních problémů energetické bezpečnosti států východní Evropy je struktura tranzitních linií plynovodů v postsovětském prostoru. Plynovody se prakticky nepohybují podél hranic států, ale procházejí skrze jejich území – vzhledem k historickému napojení na sovětský energetický systém. Ukrajinou procházejí tři plynovody – Bratrství⁵³, Sojuz⁵⁴ a Transbalkánský plynovod⁵⁵. Ruský plyn při tom představuje cca 63% ukrajinské spotřeby⁵⁶. V minulosti při tom přes ukrajinské území procházelo přes 80% celkového ruského exportu plynu. Od roku 2011, kdy byl zapojen do procesu plynovod Nord Stream, se tento podíl snížil až na 50%⁵⁷.

⁴⁷LITERA, Bohuslav. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. In: Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií. 1 vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 10. ISBN 80-86861-70-8

⁴⁸ IDEM, 10

⁴⁹ IDEM, 12

⁵⁰ IDEM, 12

⁵¹ IDEM, 14

⁵² IDEM, 16

⁵³ Vede přes Slovensko, dále se rozděluje a rozvádí energii do severní a jižní Evropy

⁵⁴ Propojuje Rusko a střední Asii

⁵⁵ Vedoucí plyn do Turecka a na Balkán

⁵⁶ *Ukraine: An Important Transit Country for Natural Gas and Petroleum*. Institute for Energy Research, 24.3. 2014. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.instituteforenergyresearch.org/2014/03/24/ukraine-an-important-transit-country-for-natural-gas-and-petroleum/>

⁵⁷ IDEM

Ještě více závislé na ruském dovozu je Bělorusko, které spotřebovává 75-80% ruského plynu⁵⁸ vedeného plynovody Jamal a Polární záře. Nejvíce závislé a z hlediska energetické bezpečnosti ohrožené jsou ovšem pobaltské státy (Estonsko, Lotyšsko a Litva), jelikož téměř 100 % jejich spotřeby plynu závisí na dovozech z Ruské federace⁵⁹. Přenosové sítě Estonska a Lotyšska jsou napojeny na plynovod z Ruska, do Litvy je veden ruský plyn z Běloruska. Lotyšské a litevské plynovodní soustavy jsou vzájemně propojeny.

Tranzit plynu z Ruska na území Kaliningradu přes Litvu slouží jako určitá záruka dodávek plynu pro Vilnius, jelikož jakékoli přerušení do Litvy by mělo přímý dopad na Kaliningrad. V roce 2012 se litevská vláda rozhodla vybudovat terminál pro zkapalnělý plyn, čímž by významně diverzifikovala svou závislost na ruském plynu. Jeho výstavba by měla být dokončena koncem roku 2014⁶⁰. Lotyšsko má v rámci energetické bezpečnosti dále výhodu v plynové zásobárně Inčukalns, avšak Gazprom je jejím spolumajitelem.

Mezi hlavní regiony Ruska, kde se těží zemní plyn, patří západní a východosibiřská oblast⁶¹, sever (autonomní republika Komi a východní část archangelské oblasti), kaspický a volžsko-uralský region, dále pak šelfy arktických moří (Barentsova a Karského). Doprava zemního plynu do Evropy probíhá několika tranzitními liniemi. Největší přepravní trasou je plynovod Bratrství z roku 1967, která se v Ukrajině rozděluje na trasu vedoucí plyn do České republiky, Německa, Francie a Švýcarska a na trasu vedoucí plyn do Rakouska, Itálie, Maďarska a balkánských států⁶². Dalším plynovodem je Jamal-Evropa, který běží napříč Ruskem, Běloruskem a Polskem do Německa. Dále vede transportní trasa do Rumunska přes Ukrajinu a Moldávii a do balkánských států a Turecka. Čtvrtým důležitým plynovodem je Blue Stream, určený pro přímé dodávky do Turecka, skládající se z pozemní a podmořské

⁵⁸MANENOK, Tatiana. *Belarus-Russia: Dependency or Addiction?* Heinrich Böll Stiftung Warsaw. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: http://www.pl.boell.org/downloads/Belarus_Russia_energy.pdf

⁵⁹ Energy Delta Institute > Energy Knowledge > Country Gas Profiles > Estonia. Energy Business School. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/country-gas-profiles/estonia>

⁶⁰ STREJČEK, Petr. *Scramble for Baltica*. 4:3:2013. Tzb_Energetika. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://energetika.tzb-info.cz/9617-scramble-for-baltica>

⁶¹ 90% ruské těžby plynu, 147 ložisek, LITERA, Bohuslav. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. In: Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií. 1 vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 16. ISBN 80-86861-70-8

⁶² Gazprom Export. *Priority Projects*. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>

části. Mimoto je dodáván plyn finským spotřebitelům transportním systémem přepravy plynu v leningradském regionu⁶³.

Jedním z řešení otázky diverzifikace tranzitních cest je výstavba plynovodů North Stream a South Stream, které mají postsovětské tranzitní země obcházet. První návrhy na jejich vybudování padly v druhé polovině devadesátých let, mimo jiné kvůli nedostačující kapacitě a technologické zaostalosti dosavadních tranzitních linií. Co se týče plynovodu Nord Stream, v roce 2005 bylo sestaveno mezinárodní konsorcium, přičemž 51% akcií vlastnil Gazprom, 20% německé společnosti E.ON Ruhrgas a Wintershall⁶⁴. Zvedla se vlna protestů ze strany Pobaltských států (kteří jsou víceméně 100% závislé na dodávkách z Ruska) a Polska kvůli obchvatu, dále ze strany Švédska a Finska kvůli ekologickým výhradám⁶⁵. Na druhou stranu se Nord Stream těšil silné podpoře ze strany Německa jakožto státu, tak i vlivných německých firem. První linka byla zahájena v listopadu 2011, a druhá část byla uvedena do provozu na konci roku 2012.

Novějším projektem je plynovod South Stream, jehož výstavba byla odsouhlasena v červnu 2007 italskou firmou ENI a Gazpromem⁶⁶. South Stream by měl přepravovat zemní plyn z Izobilnoye v Rusku, procházet po dně Černého moře a pokračovat přes Bulharsko. V důsledku sporů mezi Ruskem a Ukrajinou, bude plynovod postaven přes vody Turecka a vyhne se tak území Ukrajiny úplně. Stavba začala v prosinci 2012, a první průtok se očekává do roku 2015⁶⁷. Konkurencí South Streamu je projekt plynovodu Nabucco, jehož příprava započala v roce 2002. Měl vést z kaspické oblasti na Balkán, nicméně nedošlo k jeho dokončení. Dalším řešením diverzifikace odbytu by mohla být výroba zkapalněného plynu. Jeho největší výhodou je nezávislost na tranzitních liniích a Gazprom již započal s plány na výstavbu závodů v blízkosti ruských nalezišť. Na Sachalin Energy závod LNG působí Gazprom od roku 2009. Většina dodávek zkapalněného zemního plynu je smluvně zajištěno pro japonské a jihokorejské kupující na základě dlouhodobých dohod o dodávkách.

⁶³ IDEM

⁶⁴ UNGERMANN, Jaroslav, *Problematika zemního plynu a plynovodů*. In: Energetická bezpečnost - geopolitické souvislosti, s. 106. Professional Publishing, Praha 2008

⁶⁵ IDEM, 106, Kvůli průchodu ekonomickou zónou šelfu pobřežních zemí Baltského moře

⁶⁶ UNGERMANN, Jaroslav, *Problematika zemního plynu a plynovodů*. In: Energetická bezpečnost - geopolitické souvislosti, s. 107. Professional Publishing, Praha 2008

⁶⁷ Country Overview-Russia. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

Co se týče plynárenských společností, na export plynu má ze zákona monopol státem vlastněná společnost Gazprom⁶⁸. Jedná se sice o akciovou společnost s přítomností soukromého kapitálu, jehož část vlastní zahraniční akcionáři⁶⁹, nicméně přes 50% těchto akcií náleží ruskému státu. V rámci strategie Gazpromu se mísí státní zájmy se zájmy substátní jednotky; cílem je dosahovat co nejvyššího zisku a přizpůsobit tak své strategii ceny, současně však může být činnost Gazpromu využívána pro politické cíle. Gazprom produkuje asi 74% celkové produkce zemního plynu v Rusku a rovněž kontroluje většinu zásob zemního plynu, více než 65% z prokázaných rezerv je přímo ovládáno společností a další rezervy jsou řízeny Gazpromem ve společných podnicích s jinými společnostmi⁷⁰. Dále v Rusku operují nezávislí těžaři, konkrétně Rosněft', Lukoil, Surgutneftegaz, TNK-BP, dále ITERA, Novatek a PSA, avšak jejich možnosti zůstávají velice omezeny.

2.2. Rusko a obchod s ropou

Rusko je třetím největším vývozcem ropy po Saúdské Arábii a Norsku⁷¹. Má k dispozici cca 9,9 miliardy tun ropy⁷². Většina zdrojů se nachází v oblasti západní Sibiře, z jejíž oblasti pochází přibližně dvě třetiny ruské těžby ropy, dále Volžsko-uralské naleziště poskytuje jednu čtvrtinu. Zbytek produkují Timansko-pečorské naleziště, přikaspická oblast a Sachalin. Těžba v oblasti severního Kavkazu byla zlikvidována válkami v Čečensku⁷³. Ruské společnosti se dále rozšiřují do oblasti Arktidy a východní Sibiře. Rusko vyprodukuje

⁶⁸ UNGERMANN, Jaroslav, *Problematika zemního plynu a plynovodů*. In: Energetická bezpečnost - geopolitické souvislosti, s. 101. Professional Publishing, Praha 2008

⁶⁹ IDEM

⁷⁰ Country Overview-Russia. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

⁷¹ Ropa a ekonomika – co všechno ovlivňuje její světovou cenu. Ropa.cz. [online] [cit. 14-7-2014]. Dostupný z WWW:

<http://www.ropa.cz/ropa-a-ekonomika/>

⁷² LITERA, Bohuslav. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. In: Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií. 1 vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 21. ISBN 80-86861-70-8

⁷³ IDEM, 23

přibližně 1,13 milionů m³ ropy za den, z toho zkonsumuje denně skoro jednu třetinu. Ropu transportuje prostřednictvím státem vlastněné společnosti Transněft⁷⁴.

Rusko neustále rozvíjí nové projekty. Využití pokročilých technologií a uplatňování lepších technik pro obnovu má za následek zvýšení produkce ropy z existujících ropných ložisek⁷⁵. V produkci dominují ruské firmy, přestože i zahraniční společnosti, zejména Shell, mají přístup k výrobě. Podle údajů Transněftu je ruská ropovodní síť dlouhá 47,3 tisíc kilometrů a zahrnuje 393 přečerpávacích stanic, což z ní činí naprosto unikátní systém⁷⁶.

Co se týče ropovodů, nejdelším je ropovod Družba⁷⁷, která spojuje Baku s Polskem, Maďarskem, Českou republikou, Slovenskou republikou a Německem, a měří 5 327 km⁷⁸. Rusko má velice rozsáhlé distribuční síť exportu ropy. Plynovodní sítě v Rusku jsou téměř kompletně vlastněna a řízena státní společností Transněft, která přepravuje asi 88% surové ropy a asi 27% ropných produktů vyrobených v Rusku. Ruská vývozní potrubí jsou zmíněná Družba, Baltský potrubní systém, Severozápadní potrubní systému, Tengiz-Novorossijsk, a Baku- Novorossijsk. Všechny z těchto potrubí, s výjimkou Tengiz-Novorossijsk, jsou pod kontrolou Transněftu⁷⁹. Dalším ropovodem je Oděsa-Brody, zprovozněn v roce 2001, a dopravuje ropu z Kaspického moře.

Většinu výroby dominují domácí společnosti a nad ropným průmyslem má převážnou kontrolu vláda. Ministerstvo přírodních zdrojů vydává licence, kontroluje dodržování licenčních smluv a odvádí pokuty za porušení předpisů v oblasti životního prostředí⁸⁰

⁷⁴ Country Overview-Russia. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:
<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

⁷⁵ IDEM

⁷⁶ LITERA, Bohuslav. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. In: Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií. 1 vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 23. ISBN 80-86861-70-8

⁷⁷ Jedná se i o světově největší ropovod

⁷⁸ IDEM

⁷⁹ Country Overview-Russia. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:
<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

⁸⁰ IDEM

Ministerstvo financí je odpovědné za daňovou politiku pro odvětví energetiky a ministerstvo hospodářského rozvoje je odpovědné za předpisy tarifů a reformy energetického sektoru⁸¹.

Přibližně 60-80 % vývozu ropy Ruska putuje do evropských zemí (včetně východní Evropy), zejména do Německa, Holandska a Polska, přibližně 18% z vývozu ropy je určeno pro Asii. Zbylé množství je exportováno do Ameriky. Více než 80% ruské ropy se vyváží prostřednictvím potrubního systému Transněftu a zbytek je dodáván přes železnici a na plavidlech⁸².

2.3. Ukrajina a její energetická závislost. Zemní plyn

Ukrajina je energeticky vysoce náročná země. Na energii jsou závislé především ocelárny na východě země, důležitý zdroj národního exportu⁸³. Nejvíce se na celkové konečné energetické spotřebě zemního plynu podílí obyvatelstvo (cca 50 %)⁸⁴, dále průmysl (23 %)⁸⁵, petrochemie (přibližně 14 %)⁸⁶ a doprava (11 %)⁸⁷. Z primárních zdrojů se na celkové energetické spotřebě zemní plyn podílí 40 %, uhlí 35 %, ropa 15 % a ostatní zdroje energie 10 %⁸⁸. Zbytek spotřeby připadá na komerční a veřejné služby (1 %), zemědělství a lesnictví (1 %). Celková roční spotřeba je při tom cca 1,3 milionů TJ. Od devadesátých let dochází průběžně ke snižování celkové energetické spotřeby a zlepšování energetické efektivity⁸⁹. Energetická intenzita Ukrajiny však zůstává vysoká, je dokonce energeticky náročnější než Rusko⁹⁰. Z hlediska zemního plynu je Ukrajina ve spotřebě celosvětově na pátém místě,

⁸¹ *Country Overview-Russia*. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

⁸² IDEM

⁸³ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 187 ISBN 9788073804442

⁸⁴ *Ukraine: Natural Gas for 2010*. International Energy Agency. [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=UKRAINE&product=naturalgas&year=2010>

⁸⁵ IDEM

⁸⁶ IDEM

⁸⁷ IDEM

⁸⁸ *Energy Delta Institute > Energy Knowledge > Country Gas Profiles > Ukraine*. Energy Business School. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/interactive-world-gas-map/europe/ukraine>

⁸⁹ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 190 ISBN 9788073804442

⁹⁰ IDEM

za USA, Japonskem, Ruskem a Německem⁹¹. Nejvíce energeticky náročná odvětví jsou těžební, hutnický, sklenářský a chemický průmysl a výroba cementu⁹². K největším energetickým ztrátám dochází v rezidenčním sektoru a při transformaci plynu. Zemní plyn je při tom hlavním energetickým zdrojem, až po něm následuje ropa a teplo (především jaderná energetika). Přestože energetická spotřeba od získání nezávislosti Ukrajiny se mírně snižuje, role zemního plynu (a jaderné energie) neustále vzrůstá (význam ropy a uhlí naopak lehce klesá)⁹³.

Výrobou pokryje Ukrajina svou nabídku zemního plynu pouze z cca 28%⁹⁴, přibližně 54% tvoří import. Ten dále tvoří 64% celkové spotřeby⁹⁵. Celková roční nabídka je přibližně 2,6 milionů TJ. Ukrajina má k dispozici všechny primární zdroje energie – uhlí, ropu i plyn, přičemž 40% produkce tvoří uhlí⁹⁶. Ukrajina ho navíc dováží a importy převyšují exporty. Následně je vysoce závislá na dovozu plynu a ropy. Ukrajinské prokázané rezervy zemního plynu jsou přibližně 0,7 bilionů m³, což by podle současných výpočtů mělo stačit na cca 50,4 následujících let⁹⁷. Veškerou těžbu, zpracování, plynovody a ropovody má na starosti společnost Naftogaz Ukrajiny. Ta a tři přidružené společnosti produkují většinu ukrajinského plynu: Ukgazvydobuvannia cca 75%, Uknafta CCA 17% a Chormomornaftogaz cca 4,2%⁹⁸. Země je nyní v procesu reformy svého trhu s plynem tím, že plánuje legislativně upravit fungování Naftogazu prostřednictvím oddělení jednotlivých funkcí (těžby, dopravy, prodeje) do různých finančně a právně nezávislých společností, tak, aby odrážely normy směrnic EU.

⁹¹ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 194 ISBN 9788073804442

⁹² RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 191 ISBN 9788073804442

⁹³ IDEM

⁹⁴ Ukraine: Natural Gas for 2010. International Energy Agency. [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=UKRAINE&product=naturalgas&year=2010>

⁹⁵ Energy Delta Institute > Energy Knowledge > Country Gas Profiles > Ukraine. Energy Business School. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/interactive-world-gas-map/europe/ukraine>

⁹⁶ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 193 ISBN 9788073804442

⁹⁷ BP Statistical Review of World Energy June 2013. *Natural Gas*. [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW: http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf

⁹⁸ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 193 ISBN 9788073804442

Díky tomu by ukrajinská vláda mohla sehnat finanční prostředky pro rekonstrukci své tranzitní soustavy⁹⁹.

Do roku 2001 dovážela Ukrajina převážnou část plynu z Ruska, v květnu 2001 se měl stát na základě společné smlouvy největším dodavatelem Turkmenistán, k čemuž ovšem kvůli nátlaku Gazpromu nedošlo. Přestože má Ukrajina velké zásoby zemního plynu, vysoká energetická intenzita ekonomiky a nízké investice do výzkumu alternativních zdrojů vedou k závislosti na importu, v tomto případě z Ruské federace. Na druhou stranu přes Ukrajinu protéká cca 50% ruského plynu a velká část dodávek do Evropy je závislá na tranzitu přes Ukrajinu¹⁰⁰. Všechny dovozy na Ukrajinu jsou realizovány potrubím, dosud nejsou k dispozici žádné dovozy zkapalněného plynu. Ukrajina vyváží malé množství své výroby zemního plynu do řady nespecifikovaných zemí.

Co se týče substitutů zemního plynu, nabízí se řešení v podobě plynu břidlicového a důlního metanu. Na Ukrajině jsou dvě důležité oblasti těžby břidlicového plynu: lublinská pánev a dněpro-doněcká pánev. Dněpro-doněcká pánev poskytuje přibližně 90% ukrajinské ropy a zemního plynu, z více než 140 výrobních polí¹⁰¹. Zahraniční společnosti, jako jsou Shell a Exxon Mobil, vyjádřily zájem o prozkoumání potenciálu ukrajinského břidlicového plynu. Jediná mezinárodní společnost, která na Ukrajině momentálně v rámci výzkumu břidlicového plynu operuje, je však Eurogas Inc¹⁰². Dalším nekonvenčním zdrojem plynu je zmiňovaný důlní metan, jehož ukrajinské zásoby činí 1,7 bilionů m³¹⁰³. V blízké budoucnosti ovšem nebudou pravděpodobně využity vzhledem k nízkým investicím do jejich průzkumu.

Ukrajina má rozsáhlou přepravní soustavu zemního plynu a 74 kompresorových stanic. Skladovacích prostorů se na Ukrajině nachází celkem 13. Soustava je ve vlastnictví Naftogaz Ukrajiny a provozuje ji SC Ukratransgas, dceřiná společnost Naftogazu. Ukrajinská přepravní soustava zajišťuje dodávky plynu pro domácí spotřebitele a velký objem dodávek ruského vývozu plynu do dalších evropských zemí¹⁰⁴.

⁹⁹ Energy Delta Institute > Energy Knowledge > Country Gas Profiles > Ukraine. Energy Business School. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/interactive-world-gas-map/europe/ukraine>

¹⁰⁰ IDEM

¹⁰¹ IDEM

¹⁰² IDEM

¹⁰³ IDEM

¹⁰⁴ IDEM

2.4. Ukrajina a ropa

Na energetické spotřebě Ukrajiny se ropa podílí cca 15 %, domácí těžba stačí pokrýt pouze 11-20 % potřeby. Více než 96 % surové ropy je importováno z Ruska, okolo 4 % z Kazachstánu¹⁰⁵. Hlavní těžba ropy na Ukrajině je Ukrnafta. Ukrajinou prochází ropovod Družba-jih a jejím územím protéká 10-17 % celkového ruského exportu do Evropy¹⁰⁶.

V zemi se vyskytuje dohromady 6 rafinérií a jejich provoz mají na starosti kromě Naftogazu společnosti Ukratnafta (společnost autonomní republiky Tatarstán), rusko-britská TNK-BP, ruská Alianz Grup a ruský Lukoil. Ukrajinské rafinérie jsou Kremenčuk (pod dohledem Ukratnafty a Naftogazu), Lysyčank (TNK-BP), Cherson (Alianz Grup), Oděsa (Lukoil), Drohobyč a Nadvorné (pod vládou ukrajinského Fondu národního majetku)¹⁰⁷. Veškeré ropovody kontroluje Naftogaz. Rafinérie jsou jedinou oblastí, kde se na Ukrajině v rámci energetického sektoru projevuje konkurence.

Ropa se na Ukrajině těží hlavně na západě v oblasti Karpatské pánve, na východě v dněpro-doněcké pánvi a na černomořsko-azovské pánvi na jihu. Prokázané ropné rezervy na Ukrajině tvoří cca 47,7 mld litrů¹⁰⁸, nejvíce (cca 56 %) těchto zásob ukrývá dněpro-doněcká pánev, dále karpatská pánev (cca 33 % zásob), nejméně černomořsko-azovská pánev (cca 3 %). Tři nejdůležitější ropná pole jsou boryslavské, dolynské a bytkivské.¹⁰⁹

Oproti plynu spočívá nevýhoda ropného sektoru ve špatné infrastruktuře, vysokém exportním mýtu v Rusku a nízkých daních a celních poplatcích na import ropně zpracovatelských produktů¹¹⁰. Celkově plyn zůstává hlavním energetickým zdrojem pro Ukrajinu, ropa je ovšem ze strategického hlediska (především tranzitu přes ukrajinské území) též významnou surovinou.

¹⁰⁵ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 195 ISBN 9788073804442

¹⁰⁶ IDEM, 198

¹⁰⁷ IDEM, 196

¹⁰⁸ Country Overview-Ukraine. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

¹⁰⁹ RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. s. 196 ISBN 9788073804442

¹¹⁰ IDEM, 197

III. RUSKO A „ENERGETICKÁ DIPLOMACIE“ NA UKRAJINĚ

3.1. Oranžová revoluce. Plynová krize v roce 2006

Dvacátého devátého března 2004 došlo k pátému rozšíření NATO o pobaltské státy a Slovensko, Slovinsko, Bulharsko a Rumunsko. Kromě toho v témže roce nastala zásadní změna v politickém kurzu Ukrajiny kvůli vítězství tzv. „oranžové koalice“ ve volbách. Ukrajina opět vyjádřila svůj zájem podílet se na rozšiřování aliance.

Poprvé začala Ukrajina svá jednání se Severoatlantickou aliancí vstupem do programu spolupráce Partnerství pro mír v roce 1994. Dále podepsala Chartu Zvláštního partnerství NATO - Ukrajina v roce 1997. V listopadu 2002 byl přijat Akční plán NATO – Ukrajina a tím položen základ konkrétním ekonomickým, politickým a bezpečnostním tématům a ročním plánům, jež si Ukrajina stanovila splnit na své cestě k členství v NATO¹¹¹.

V roce 2004 se vzhledem k nadcházejícím ukrajinským prezidentským volbám a vysokým šancím prozápadního kandidáta Viktora Juščenka Rusko rozhodlo podpořit v kandidatuře konzervativního premiéra Janukovyče, jenž se těšil podpoře ruských médií a přísunu kapitálu ze strany významných ruských podniků i politických elit. I z toho důvodu vyjádřila americká mise při OBSE obavy z možné manipulace voleb. Ke konci října 2004 se počaly shromažďovat tisíce příznivců opozice vedené Juščenkem a protestovaly proti údajnému zastrašování opozičních aktivistů úřady¹¹². Po prvním kole, ve kterém získal mírnou převahu Janukovyč, se konalo druhé, rozhodující kolo. Přes údajné zastrašování a hrozby rostl počet opozičních aktivistů a jimi vedených akcí a protestů proti manipulaci druhého kola prezidentských voleb. Valná většina médií v zemi byla řízena Janukovyčovými příznivci. Po druhém kole, které se konalo dvacátého prvního listopadu, nastaly masové demonstrace Juščenkových voličů. Dle Centrální volební komise získal Janukovyč 49,4 % hlasů, zatímco Juščenko 46,7 %¹¹³. Následující dva měsíce vešly do ukrajinské historie ve známost jako “oranžová revoluce”. Juščenko obvinil úřady z manipulace voleb a svůj

¹¹¹ PEREPELYTSIA, Grigorij. *NATO a Ukrajina – vztahy na rozcestí*. In: NATO Review. Stará a nová partnerství (2007) [online]. [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW : <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/czech/art2.html>

¹¹² *Příznivci Juščenka demonstrovali proti zfalšování voleb*. BBC Czech.com . [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:

http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2004/11/041106_ukraine_elex_1900.shtml

¹¹³ *Ukrajinci protestují proti zmanipulování voleb*. BBC Czech.com . [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:

http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2004/11/041122_ukraine_elex_2200.shtml

argument opřel o volební odhady, v nichž před Janukovyčem vedl o 6%¹¹⁴. Oranžová revoluce se nesla ve znamení statisícových demonstrací, na stranu Juščenka se postavili zástupci Kyjeva a dalších velkých měst, především na západu země. Juščenka podporovali též zástupci Evropské unie a NATO. V důsledku vzniklé situace rozhodl Nejvyšší soud o neplatnosti voleb a umožnil vypsat nové volby na dvacátého šestého prosince, v nichž zvítězil s 52 % hlasy Viktor Juščenko¹¹⁵.

Vítězství opozice v Oranžové revoluci představovalo novou kapitolu v ukrajinské historii a zdálo se, že Ukrajina stojí na prahu transformace v moderní evropský stát¹¹⁶. Pro Kreml znamenalo Juščenkovo zvolení zklamání, jelikož během voleb podporoval Janukovyče a počítal s budoucí ukrajinskou integrací do Jednotného ekonomického prostoru¹¹⁷, který chápal jako protiváhu Juščenkových snah o jednání s Evropskou unií. Juščenko se sice po svém vítězství ve volbách oficiálně nebránil Smlouvě o Jednotném ekonomickém prostoru, avšak nehodlal se vzdát svých ambicí týkajících se potenciálního vstupu Ukrajiny do NATO. Dále se pokusil o intenzifikaci vlivu v rámci subregionální skupiny GUUAM¹¹⁸, kterou vnímal jako možnost získat vyváženou pozici vůči Rusku v rámci Společenství nezávislých států¹¹⁹.

Tyto události se staly předvojem pro tzv. „plynové války“ mezi Moskvou a Kyjevem, jejichž hlavním tématem byl tranzit ruského plynu přes Ukrajinu do západní Evropy. Již dříve sice Rusko obdobnou taktiku ve své zahraniční politice s Ukrajinou použilo, nicméně i přes tuto historickou zkušenost představovaly pro Ukrajinu události, jež započaly v roce 2006, nepříjemné překvapení. Na počátku roku 2006 došlo k porušení tzv. Protokolu 4, smlouvy mezi vládou a Gazpromem z roku 2004 o neměnnosti cen do r. 2009¹²⁰. Významnou roli v celé záležitosti hrála společnost RosUkrEnergo AG, založena v r. 2004 ve Švýcarsku,

¹¹⁴ IDEM

¹¹⁵ LARYŠ, Martin. *Ukrajina: Oranžová revoluce*. Navýchod (2010) No. 3. [online]. [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://navychod.cz/articles.php?id=864d7020-b9a8-11e2-be96-91d473c27609&language=cs&preview=true>

¹¹⁶ LARYŠ, Martin: *Ukrajina: Juščenkovo vítězství v ukrajinských prezidentských volbách*. Praha 2006. In: KUCHYŇKOVÁ, Petra, ŠMÍD, Tomáš (eds.): *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha: Masarykova univerzita, 2006. s 74. ISBN 80-210-4171-4

¹¹⁷ IDEM

¹¹⁸ Uskupení států Gruzie, Ukrajina, Uzbekistán, Ázerbájdžán, Moldova z roku 1997 za účelem vzájemné ekonomicko-energetické pomoci. V tomto směru však nedošlo k žádnému výraznému posunu a kooperaci

¹¹⁹ LARYŠ, Martin: *Ukrajina: Juščenkovo vítězství v ukrajinských prezidentských volbách*. Praha 2006. In: KUCHYŇKOVÁ, Petra, ŠMÍD, Tomáš (eds.): *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha: Masarykova univerzita, 2006. s 72. ISBN 80-210-4171-4

¹²⁰ IDEM, 77

vlastněna společnostmi Centragas Holdings AG a JSC Gazprom¹²¹. Ještě před volbami se Juščenkův předchůdce, Leonid Kučma spolu s Vladimírem Putinem dvacátého čtvrtého července 2004 dohodli, že RosUkrEnergo nahradí předchozího prostředníka v obchodu s plynem na Ukrajinu, společnost se sídlem v Maďarsku Eural Trans Gas, která v dané oblasti operovala mezi lety 2002 - 2004¹²². Společnost RosUkrEnergo měla zprostředkovávat prodej plynu mezi Gazpromem a Naftogazem z Turkmenistánu na Ukrajinu¹²³. V červenci 2005 však započaly ukrajinské úřady vyšetřování na základě podezření, že účast dceřiné společnosti rakouské Raiiffeisen Bank, která měla v RosUkrEnergo 50% podíl, kryla trestnou činnost ukrajinských podnikatelů¹²⁴. Vzhledem k daným obviněním nebylo jisté, zda bude RosUkrEnergo dodávat plyn z Turkmenistánu, či zda bude Ukrajina odebírat turkmenský plyn přímo od Gazpromu. Dále byla vznesena otázka zabezpečení ruského plynu uskladněného v ukrajinských zásobárnách a otázka ceny plynu pro rok 2006. Sedmnáctého července totiž ruská дума jednotně souhlasila, že Gruzie, Moldávie, Ukrajina a pobaltské státy by měly platit „světovou“ cenu za plyn¹²⁵. Evropa se v této věci obávala negativních důsledků pro své vlastní trhy¹²⁶. Navíc v daném období všeobecně vzrostla světová cena ropy a tím pádem i zemního plynu. Gazprom usilovně trval na nové ceně 160\$-230\$ za 1000 m³ pro Ukrajinu, která s částkou souhlasila za předpokladu, že nárůst cen bude postupný, a že maximum, jež je ochotna zaplatit pro rok 2006, je 80\$ za 1000 m³¹²⁷.

Celou situaci navíc ovlivňovalo politické pozadí v souvislosti s roztržkou v oranžové koalici. Krátce poté, co opozice zvítězila ve volbách, totiž nastal spor mezi nově zvolenou premiérkou Tymošenkovou a Juščenkem o exekutivní pravomoci. Tymošenková dráždila Putina svou protiruskou rétorikou, proklamacemi o novém směru ukrajinské politiky, jejímž

¹²¹ RosUkrEnergo. *Company Site*. [online]. [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.rosukrenerg.ch/eng.html>

¹²² KUZIO, Taras: *Irreconcilable Differences: Gas Tycoon Dmytro Firtash and the Holodomor Monument in Washington DC*. 20. 10. 2013. In: *The Ukrainian Weekly*, No. 42, October 20, 2013. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://ukraineanalysis.wordpress.com/2013/10/23/irreconcilable-differences-gas-tycoon-dmytro-firtash-and-the-holodomor-monument-in-washington-dc/>

¹²³ Levnější plyn z Turkmenistánu měl uvolnit část ruského plynu pro Evropu

¹²⁴ STERN, Jonathan. *The Russian-Ukrainian Crisis of January 2006*. 1.1. 2006. In: *The Oxford Institute for Energy Studies*. S. 6. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>

¹²⁵ IDEM, 6

¹²⁶ Evropa v té době platila třikrát až čtyřikrát vyšší cenu

¹²⁷ STERN, Jonathan. *The Russian-Ukrainian Crisis of January 2006*. 1.1. 2006. In: *The Oxford Institute for Energy Studies*. s. 6. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>

cílem mělo být snížení závislosti na ruských energetických zdrojích, snahou o regulaci cen paliv a znevýhodňováním ruských energetických společností na ukrajinském trhu. Juščenko si sice uvědomoval utopičnost obdobných kroků s ohledem na nízkou konkurenceschopnost ukrajinské ekonomiky, na druhou stranu však nadále prosazoval vstup do NATO a pokoušel se o posílení pozice Ukrajiny v rámci Společenství nezávislých států. Rusko jeho postoje vnímalo jako hrozbu nebezpečného importu prozápadních hodnot do postsovětského prostoru. Kroky, jež v oblasti energetické politiky následně podniklo, bývají označovány za reakci na vzniklou politickou situaci na Ukrajině. Navenek ovšem Gazprom argumentoval světovým růstem cen ropy a plynu, dále pak svou snahou o vstup do WTO.

Spor mezi ukrajinským prezidentem a Tymošenkovou vyvrcholil osmého září 2005, kdy ji Juščenko odvolal z postu premiérky a rozpustil vládu¹²⁸. Tymošenkova a její spojenec, bývalý předseda ukrajinské bezpečnostní služby Oleksandr Turčynov, vzápětí obvinili Juščenka z protekce vůči RosUkrEnergo¹²⁹. Přes jisté uvolnění ve vztazích mezi Ruskem a Ukrajinou po odvolání problematické Julie Tymošenkové Kreml nadále podporoval Gazprom v jeho požadavku 230\$ za 1000 m³ plynu. Putin nabídl jistý ústupek v tom směru, že navrhl zmrazení cen na období tří měsíců v případě dohody mezi Gazpromem a Ukrajinou.

Ukrajina ovšem zamítla oba návrhy, načež prvního ledna 2006 odřízl Gazprom dodávku plynu na Ukrajinu¹³⁰. Jelikož je Ukrajina hlavní tranzitní zemí plynu do Evropy, došlo ke snížení dodávek i do evropských zemí. Evropská unie vyvinula na Juščenka nátlak a čtvrtého ledna byla dodávka plynu obnovena poté, co Gazprom a Ukrajina podepsaly smlouvu na následujících pět let. V rámci této smlouvy se ujednalo, že i nadále bude dodávka plynu od Gazpromu zprostředkovávána společností RosUkrEnergo (jednalo se o mix turkmenského plynu – 56 bcm – a plynu z Ruska – 17 bcm) za cenu 95\$ za 1000 m³ plynu¹³¹.

Důvody, proč lze považovat restriktce v dodávkách plynu na Ukrajinu za politické, jsou zřejmé při srovnání požadovaných cen za ruský plyn v okolních státech regionu. Cena

¹²⁸ Na pozici Tymošenkové pak figuroval Jurij Jechanurov do svého odvolání v prosinci 2006, následoval Viktor Janukovyč

¹²⁹ *Nation's gas trade has volatile history rife with murky dealings*. 4.2. 2011. Kyiv Post. [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.kyivpost.com/content/ukraine/nations-gas-trade-has-volatile-history-rife-with-m-96310.html>

¹³⁰ STERN, Jonathan. The Russian-Ukrainian Crisis of January 2006. 1.1. 2006. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 7. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>

¹³¹ IDEM, 10

v Ázerbajdžánu, Arménii a Gruzii byla stanovena na 110\$ za 1000 m³, v Moldávii na 160\$ za 1000 m³¹³², v Bělorusku jen 46\$ za 1000 m³¹³³. To vše v porovnání s 230\$ za 1000 m³ pro Ukrajinu.

Plynová krize byla ukončena dohodou mezi Putinem a Juščenkem jedenáctého ledna 2006. Z dohody vyplynulo, že skončila praxe výměny importu plynu za tranzitní služby, Ukrajina již nadále neměla odebírat přímo od Turkmenistánu, ale turkmenský plyn měl být skupován Gazpromem a prodáván RosUkrEnergo, a tato společnost měla turkmenským plynem dále zásobovat Ukrajinu a střední Evropu. Gazprom neměl být přímým dodavatelem ruského plynu na Ukrajinu a Naftogaz nesměl vyvážet jakýkoli plyn, který obdrží od Ruska. Bylo dohodnuto, že firma RosUkrEnergo a Naftogaz k prvnímu únoru 2006 vytvoří společný podnik¹³⁴ který bude obchodovat s plynem přijatým z území Ruské federace na Ukrajině¹³⁵.

Po konci plynové krize v roce 2006 ruská pozice posílila, nicméně Gazpromu se nezdařilo posunout ceny za plyn na Ukrajině na evropskou cenovou úroveň. Juščenkovi začaly na Ukrajině klesat volební preference a mezi ukrajinskými občany narůstala skepse vůči vstupu země do Evropské unie a NATO, jelikož tuto ambici vnímali jako hlavní podnět Ruska k právě ukončeným plynovým restrikcím. Současně rostla popularita Bloku Julie Tymošenkové, která se netajila snahou vrátit se na post premiérky. Juščenko v souladu s většinovým názorem ukrajinské populace počal přistupovat na kompromisy s Ruskem – i nadále pokládal za dlouhodobý ukrajinský cíl vstup do Evropské unie, nicméně od snahy začlenění do Severoatlantické aliance postupně upouštěl.

3.2. Plynové krize 2008 - 2009

Třicátého září 2007 se konaly volby do parlamentu. Dvě strany oranžové revoluce, Blok Julie Tymošenkové a Juščenkova Naše Ukrajina se navrátily do parlamentu v koaličním uskupení. Nejvíce hlasů při tom obdržela Janukovyčova Strana regionů s 34,4 % hlasů, dále

¹³² dodávka zde byla pozastavena v roce 2006 na 12 dní

¹³³ STERN, Jonathan. The Russian-Ukrainian Crisis of January 2006. 1.1. 2006. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 11. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>

¹³⁴ Ukgaz Energo

¹³⁵ STERN, Jonathan. The Russian-Ukrainian Crisis of January 2006. 1.1. 2006. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 9. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>

Blok Julie Tymošenkové s 30,7 % a na třetím místě skončila Naše Ukrajina s pouhými 14 % hlasů¹³⁶. Tymošenková se ukázala být silnou kandidátkou, která ve svých proslovech podporovala vstup do Evropské unie, naopak se velmi opatrně stavěla k otázce vstupu do NATO¹³⁷. Také slíbila, že vytlačí z trhu RosUkrEnergo, bude vyžadovat přímý prodej mezi Gazpromem a Naftogazem a iniciuje rozpuštění Ukrghaz Energo, společnost kritizovanou pro svou netransparentnost a údajné ilegální obchody¹³⁸. Celkově se její taktika zdála být pragmatičtější v porovnání se strategií, kterou zaujala na premiérském postu v roce 2005.

Osmnáctého prosince 2007 byla Tymošenková znovujmenována premiérkou a slíbila, že se pokusí eliminovat prostředníky v obchodu s plynem. Vzhledem k stávající politické situaci se vzedmula další vlna hrozeb Ruska a Gazpromu ohledně splácení ukrajinského dluhu za plyn a nastavení cen pro rok 2008. Koncem roku 2007 byly dovozní ceny pro rok 2008 stanoveny na 179\$ za 1000 m³ (na rozdíl od stávajícího roku 2007, kdy byla cena 130\$ za 1000 m³) a všechny dovozy měly být zprostředkovávány společnostmi RosUkrEnergo a Ukrghaz Energo¹³⁹. V únoru 2008 se však rozhodlo, že RosUkrEnergo přestane být od roku 2009 využíván jako prostředník v obchodu s plynem a ten se bude odehrávat napřímo mezi Naftogazem a Gazpromem (respektive bude ji zprostředkovávat sdružený podnik vytvořený z obou společností a společnost Ukrghaz Energo bude nahrazena Naftogazem jakožto dovozcem plynu ze střední Asie¹⁴⁰). Ovšem v únoru Gazprom obnovil svou hrozbu snížit dodávky plynu na Ukrajinu o 25 %, pokud stát nesplatí svůj dluh ve výši 1,5 miliard dolarů¹⁴¹. Naftogaz reagoval varováním, že pokud by se Rusko nezaručilo za dodávky na Ukrajinu, Naftogaz nebude ručit za přepravu ruského plynu do Evropy. Gazprom obratem třetího března 2008 snížil dodávky plynu na dobu dvou dnů.

¹³⁶KUZIO, Taras. *UKRAINE: Yushchenko needs Tymoshenko as ally again*. 5.10. 2007. In: Oxford Analytica. [online]. [cit. 5-7-2014] Dostupný z WWW: http://www.taraskuzio.net/media20_files/8.pdf

¹³⁷ KUZIO, Taras. *UKRAINE: Yushchenko needs Tymoshenko as ally again*. 5.10. 2007. In: Oxford Analytica. [online]. [cit. 5-7-2014] Dostupný z WWW: http://www.taraskuzio.net/media20_files/8.pdf

¹³⁸ PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 10. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

¹³⁹ IDEM, 12

¹⁴⁰ IDEM, 12

¹⁴¹ *Gazprom threatens Ukraine gas cut*. 7.2. 2008. BBC News. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7233401.stm>

Ukrajina byla v té době silně zasažena světovou hospodářskou krizí, která měla za následek propad hřivny z poměru 5:1 vůči dolaru na 7,7:1¹⁴². Z důvodu politicko-ekonomických tlaků se částečně uklidnila situace mezi Tymošenkovou a Juščenkem a ukrajinský prezident se s Putinem opět dohodl na dalším splácení dluhů. V březnu byl jmenován novým ruským prezidentem Dmitrij Medvěděv, který ovšem otevřeně navazoval na Putinovu politiku.

V důsledku druhé plynové krize Juščenkova období se ukrajinská cena za plyn počala pomalu posouvat směrem k úrovni evropských cen, došlo k eliminaci obchodních prostředníků, Gazprom si zajistil přímou účast na obchodu s plynem na Ukrajině. V říjnu 2008 byla únorová dohoda rozšířena v memorandu mezi Putinem a Tymošenkovou. Memorandum obsahovalo závazek, že od prvního ledna 2009 bude Naftogaz nakupovat přímo od Gazpromu a bude jediným dodavatelem na Ukrajinu, že dovozní ceny budou navyšovány postupně během následujících tří let a že Gazprom s Naftogazem budou společně exportovat část plynu do Evropy, což dalo Ukrajině šanci uplatnit se na evropských trzích, z nichž byla vyloučena v roce 2006¹⁴³. Na základě tohoto memoranda podepsali hlavní představitelé Gazpromu a Naftogazu Alexej Miller a Oleg Dubyna dvacátého čtvrtého října dohodu „Na principech dlouhodobé spolupráce v oblasti plynárenství“¹⁴⁴.

Zdálo se, že tato dohoda předznamenává období budoucí stability v oblasti energetické bezpečnosti Ukrajiny. Ovšem stále zde existovaly závažné problémy, jež za nedlouho opět vedly ke krizové situaci. Jeden z problémů představovaly dlouhotrvající dluhy Naftogazu za dodávky plynu. V polovině prosince 2008 tento dluh dosáhl 2,195 miliardy dolarů¹⁴⁵. Naftogaz z částky splatil 800 milionů dolarů a přislíbil zaplatit dalších 200 milionů v budoucnosti. Následně se však Naftogaz a Gazprom dostaly do veřejného sporu. Třetí týden v listopadu se generální ředitel Gazpromu Alexej Miller sešel s premiérem Putinem a

¹⁴² PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 29. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

¹⁴³ PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S.13. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

¹⁴⁴ IDEM, 13

¹⁴⁵ IDEM, 15

následně prohlásil, že pokud nebude do konce roku dosaženo dohody o splátce dluhu, cena za plyn poroste na 400\$ za 1000 m³ k prvnímu lednu 2009. K tomuto výroku se přidal Putin s tím, že v případě jakéhokoli zásahu do tranzitního systému se dodávky plynu na Ukrajinu zastaví¹⁴⁶. Ukrajinská vláda se v reakci na tuto situaci uvolnila uvolnit dvě miliardy dolarů ze svého rozpočtu na půjčku Naftogazu.

Devatenáctého prosince Gazprom pohrozil, že v případě, že Ukrajina nezaplatí do konce roku 2008, ani Gazprom nepodepíše smlouvu o dodávce pro rok 2009. Ukrajina oponovala tvrzením, že již zaplatila dluh za dodávky ze září a z října a že už Gazpromu nedluží, jelikož dluh za listopad je splatný k lednu 2009. Třicátého prosince Naftogaz uskutečnil splátku 1,52 miliardy dolarů. Gazprom nicméně trval na splátce dalších 614 milionů dolarů¹⁴⁷. Druhého ledna Naftogaz namítl, že Gazprom nemá právo vymáhat další pohledávky a že společnost je ochotna vznést spor k mezinárodnímu arbitrážnímu soudu. Prvního ledna pak započala plynová krize, výrazně závažnější než ta z roku 2006. Gazprom zastavil veškeré dodávky plynu na Ukrajinu. Čtvrtého ledna Gazprom prohlásil, že Ukrajina ukradla 50 milionů m³ plynu, pátého ledna se podle Gazpromu tento objem zvětšil na 65,3 m³¹⁴⁸. Šestého ledna byly dramaticky sníženy a sedmého ledna naprosto zastaveny dodávky do jižní a východní Evropy na dva týdny.

Jedenáctého ledna začala být situace monitorována ze strany Evropské unie. Do věci se též vložila Julie Tymošenková, která z celé záležitosti obvinila ruskou stranu. Mezi třináctým a sedmnáctým lednem docházelo k vzájemným obviňováním mezi Ruskem a Ukrajinou. Gazprom tvrdil, že jeho pokusy o spuštění plynu byly blokovány, Ukrajina naopak tvrdila, že žádný plyn nebyl dodán¹⁴⁹. Stav jihovýchodní Evropy se stával silně kritickým. Do sporu se též zapojily evropské plynárenské společnosti a vyvíjely tlak na Gazprom, aby v dané věci dospěl k rozhodnutí. Devatenáctého ledna 2009 konečně podepsali premiéři Putin a Tymošenková dohodu ukončující celý spor a Gazprom spolu s Naftogazem uzavřely dohodu o tranzitu plynu na dobu deseti let¹⁵⁰. Dvacátého druhého ledna se dodávky plynu do Evropy

¹⁴⁶ IDEM, 16

¹⁴⁷ IDEM, 17

¹⁴⁸ PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S.19. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

¹⁴⁹ IDEM, 23

¹⁵⁰ IDEM, 26

navrátily na svou standardní úroveň¹⁵¹. Bylo stanoveno, že ceny pro rok 2009 budou představovat 80 % cen evropských – v prvním čtvrtletí roku 2009 360\$ za 1000 m³ - a v roce 2010 100 % evropských cen¹⁵². Odebírání většího množství plynu než je dohodnuto bude mít za následek cenové důsledky, prodeje se budou uskutečňovat napřímo mezi Gazpromem a Naftogazem na ukrajinských hranicích s Ruskem a Běloruskem¹⁵³. Dále se smlouva týkala tranzitních poplatků Gazpromu.

Zvýšení cen z hodnoty 250\$ za 1000 m³ na nerealistických 450\$ za 1000 m³ je zdánlivě nelogickým a překvapivým faktorem v jednání ruské strany. Dále zaráží, že údajná ukrajinská krádež 65,3 mmcm za dobu čtyř dnů reprezentuje relativně malý objem ve srovnání s pozdějšími ztrátami v Evropě¹⁵⁴ včetně sankcí za nedoručení plynu. Vystává otázka, proč bylo Rusko ochotno podstoupit ve vyjednávání takové riziko. Navíc nešlo očekávat, že by stanovenou cenu mohla Ukrajina vzhledem ke své stávající ekonomické situaci v roce 2009 zaplatit.

Z jednání Ruska v dané záležitosti vyplývá, že vyšší prioritu (než zajistit dodávky plynu do Evropy) představoval trest pro Ukrajinu. Vystává tedy otázka, zda hlavním záměrem Putina nebylo ještě více destabilizovat ukrajinskou ekonomiku a politický systém a ohrozit pozici proevropského a směrem k Severoatlantické alianci orientovaného Juščenka, který navíc podpořil Gruzii v srpnové válce v roce 2008¹⁵⁵. Pokud vezmeme v úvahu události od roku 2006, nejvýraznějšími činiteli v rusko-ukrajinských vztazích byly ekonomické změny. Kvůli výraznému snížení ropných cen klesla tržní kapitalizace Gazpromu a ruských ropných společností o 60-75%, k čemuž se přidala úvěrová krize¹⁵⁶. Rusko očekávalo pokles světových cen plynu pro rok 2009, což Gazprom ještě více motivovalo k nátlaku na Naftogaz a donucení k splácení jeho dluhů. Možných vysvětlení pro to, že Gazprom nechal konflikt eskalovat do tak mezní situace, bylo několik. Za prvé, ruská vláda ve spolupráci s Gazpromem záměrně stanovila přemrštěné ceny v naději, že se Evropa postaví na ruskou stranu a pomůže jí zavést nový režim v rámci ukrajinského tranzitního systému. Mohlo se též

¹⁵¹ IDEM, 19

¹⁵² 450\$ za 1000 m³ IDEM, 26

¹⁵³ Což definitivně vyřadilo ze hry RosUkrEnergo, IDEM, 27

¹⁵⁴ \$100m/den, IDEM, 33

¹⁵⁵ PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 34. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

¹⁵⁶ IDEM

jednat o reakci na chartu mezi Ukrajinou a USA o strategickém partnerství z prosince 2008, která obsahovala návrh společné obnovy a modernizace tranzitní infrastruktury¹⁵⁷. Dalším motivem může být podrážděnost Ruska kvůli snaze Ukrajiny pohrozit Gazpromu zabráněním dodávek plynu do Evropy – vysoký risk mohl přinést odměnu v podobě redefinice tranzitních vztahů¹⁵⁸.

Na každý pád krize v roce 2009 znamenala mezník v dějinách energetické bezpečnosti nejen Ukrajiny a Ruska, ale též Evropy, jejíž jihovýchodní část byla touto krizí nejvíce zasažena. Je velmi komplexní určit, zda v celé záležitosti převládají motivy politické nad motivy ekonomickými. Nejdůležitější roli, zdá se, hraje v celé situaci interdependence v rámci energeticko-hospodářských vztahů mezi Evropou a Ruskem (neboli Gazpromem a ruskou vládou) a interdependence Ukrajiny a Ruska. Pro energetickou náročnost ukrajinského průmyslu je Ukrajina existenčně závislá na importu ruského plynu, Rusko je na druhé straně odkázáno na Ukrajinu jakožto hlavní tranzitní zemi ruského plynu do Evropy. Jedním z důsledků této krize je tedy také snaha Ruska o snížení závislosti na Ukrajině prostřednictvím stavby plynovodů Nord Stream a South Stream.

Rok 2010 přinesl na Ukrajině nové prezidentské volby, během nichž se proti sobě postavili Julie Tymošenkova a Viktor Janukovyč. První kolo voleb se konalo sedmnáctého ledna, volební účast byla dvoutřetinová. Janukovyč v nich získal 35,36 %, Tymošenkova 25,02 %, Jušenko pouhých 5,45 % a ocitl se na pátém místě za Sergejem Tygypkem a Arsenijem Jacňjukem¹⁵⁹. Do druhého kola tedy postoupili zmínění Janukovyč a Tymošenkova. Pozorovatelé OBSE označili obě kola za svobodná.

¹⁵⁷ PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 35. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

¹⁵⁸ IDEM, 36

¹⁵⁹ *Janukovyč leads Tymoshenko by more than 10% margin with 99.78% of ballots counted*. Kyiv Post. 19.1. 2010. [online] [cit. 14-7-2014]. Dostupný z WWW:

<http://www.kyivpost.com/content/politics/janukovyč-leads-tymoshenko-by-more-than-10-margin-3-57430.html?flavour=mobile>

Sedmého února byl za vítěze voleb prohlášen Viktor Janukovyč, jenž získal 48,81 %¹⁶⁰ hlasů, následovala Tymošenkova s 45,61 % hlasy.. V březnu 2010 byla Tymošenkova nahrazena na postu premiérky úzkým spolupracovníkem Janukovyče, Nikolajem Azarovem. Odpovědnost za energetickou politiku byla dána do rukou Andrejovi Kljujevovi, prvnímu místopředsedovi vlády odpovědnému za energetiku, a Jurijovi Boikovi, ministru energetiky.

Za Juščenka dosahovaly rusko-ukrajinské vztahy bodu mrazu, což vyvrcholilo v srpnu 2009 otevřeným dopisem Medveděva, jenž přímo obvinil Juščenka z vedení antiruské zahraniční politiky¹⁶¹. Dvacátého prvního dubna 2010 se sešli Janukovyč s Medveděvem v Charkově a podepsali dohodu snižující cenu za ruský plyn o 30 % výměnou za prodloužení pronájmu námořní základny v Černém moři na dalších 25 let. Smlouva byla ratifikována 27. dubna 2010. Cena plynu pro rok 2010 byla stanovena na 234\$ 1000 m³ (včetně 30% diskontu¹⁶²).

3.3. Ukrajina a vztahy se Severoatlantickou aliancí

Ukrajina bývá často vnímána jako konfliktní bod mezi Ruskem na jedné straně a Evropskou unií a Spojenými státy na straně druhé¹⁶³. Během prvního desetiletí se ukrajinská zahraniční politika vyznačovala manévrováním mezi Západem (reprezentovaným Evropskou unií a NATO) a Ruskem, po roce 2000 se jevila jako více orientovaná na Rusko, přičemž zlom přišel po oranžové revoluci a Juščenkově vítězství ve volbách. Ruský přístup k Ukrajině se dlouho odvíjel od dokumentu Strategického postupu Ruské federace ve vztazích se zeměmi

¹⁶⁰ Yanukovich wins 48.81% of votes, Tymoshenko 45.61% after 99.42% of protocols counted. Kyiv Post. 19.1. 2010. [online] [cit. 14-7-2014]. Dostupný z WWW: <http://www.kyivpost.com/content/politics/yanukovich-wins-4881-of-votes-tymoshenko-4561-afte-59051.html>

¹⁶¹ PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe*. 20. 6. 2010. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 4. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/05/NG_42.pdf

¹⁶² IDEM, 13

¹⁶³ LARYŠ, Martin: *Ukrajina: Juščenkovo vítězství v ukrajinských prezidentských volbách*. Praha 2006. In: KUCHYŇKOVÁ, Petra, ŠMÍD, Tomáš (eds.): *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha: Masarykova univerzita, 2006. s.69 ISBN 80-210-4171-4

SNS z roku 1995, jenž odpovídal představě velkého Ruska a snaze o reintegraci zemí SNS¹⁶⁴. Rusko navíc do roku 1997 odmítalo uznat ukrajinské hranice v oblasti Krymského poloostrova. Na konci května 1997 byla podepsána Smlouva o přátelství, spolupráci a partnerství mezi tehdejšími prezidenty Kučmou a Jelcinem, jež se týkala rozdělení dluhů a majetku bývalého SSSR¹⁶⁵. V červenci téhož roku pak došlo k podepsání Smlouvy o partnerství s NATO v Madridu, čímž byly položeny pravidla fungování mezi Ukrajinou a Severoatlantickou aliancí, což zproblematizovalo ratifikaci rusko-ukrajinské smlouvy o více než jeden rok.

Už v roce 1994 se Ukrajina přidružila k programu NATO Partnerství pro mír. Washington nabídl Ukrajině podporu v přechodu k demokracii a tržnímu hospodářství a začlenění do globálního ekonomického systému. Ukrajina se poté zúčastnila mírové mise NATO v Bosně a Hercegovině v roce 1996¹⁶⁶. Následovala zmíněná Smlouva o partnerství v roce 1997. Smlouva sice neposkytuje žádné bezpečnostní záruky, ale zavádí mechanismus pro konzultace v případě bezpečnostní hrozby. Společná komise pro NATO a Ukrajinu byla založena dne 9. července 1997 na základě Smlouvy o partnerství¹⁶⁷. V roce 2002 prezident Leonid Kučma prohlásil členství v NATO za strategický cíl státu. V témže roce byl oboustranný vztah nicméně pozastaven, když Kučmova vláda porušila důležité demokratické normy, a objevily se důkazy o tom, že Kučma schválil export pasivního sledovacího systému Kolčuga do Iráku¹⁶⁸.

Po oranžové revoluci se vztahy výrazně zlepšily. Prezident Juščenko prohlásil členství v NATO za prioritu ukrajinské zahraniční politiky. V roce 2005 NATO zahájilo intenzivní dialog o členství Ukrajiny. Výsledkem setkání mezi Bushem a Juščenkem v dubnu 2005 byl Akční plán pro rozvoj vztahů mezi USA a Ukrajinou; většina podmínek byla splněna do léta

¹⁶⁴ LARYŠ, Martin: *Ukrajina: Juščenkovo vítězství v ukrajinských prezidentských volbách*. Praha 2006. In: KUCHYŇKOVÁ, Petra, ŠMÍD, Tomáš (eds.): *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha: Masarykova univerzita, 2006. s. 70. ISBN 80-210-4171-4

¹⁶⁵ IDEM, 71

¹⁶⁶ BUGAJSKI, Janusz, PIFER, Steven, WALLANDER, Celeste. *Ukraine: A Net Assessment of 16 Years of Independence*. Center for Strategic and International Studies, 2008. 11 s. 978-0892065271.

¹⁶⁷ KATCHANOVSKI, Ivan, KOHUT, Zenon, NEBESIO, Bohdan, YURKEVICH, Myroslav. *Historical Dictionary of Ukraine (Historical Dictionaries of Europe)*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2013. s. 396. ISBN 978-0810878457

¹⁶⁸ Jedná se o speciální sledovací systém vyvinutý na Ukrajině. Vývozem systému do Iráku by Ukrajina porušila embargo o dodávce vojenské techniky. BUGAJSKI, Janusz, PIFER, Steven, WALLANDER, Celeste. *Ukraine: A Net Assessment of 16 Years of Independence*. Center for Strategic and International Studies, 2008. 11 s. 978-0892065271.

roku 2006. Na tomto zasedání potvrdil prezident George W. Bush americkou podporu pro případné členství Ukrajiny v NATO. Washington také soustavně podporoval Kyjev ve vojenských reformách a modernizaci ukrajinské armády¹⁶⁹. George Bush podporoval členství Ukrajiny ve vojenské alianci na summitu NATO v Bukurešti v dubnu 2008 a po své předchozí návštěvě na Ukrajině. Naopak ruský prezident Vladimír Putin označil možný vstup Ukrajiny do NATO za potenciální hrozbu pro bezpečnost Ruska a jednotu Ukrajiny. Pobaltské státy, Kanada, Velká Británie a Polsko podpořily členství Ukrajiny, zatímco jiné země, především Francie a Německo, odmítli Ukrajině nabídnout členství v Akčním plánu¹⁷⁰. Veřejné mínění na Ukrajině bylo též rozděleno, většina populace západní Ukrajiny ideu vstupu do aliance podporovala, zbylé regiony myšlenku oponovaly. Summit NATO v roce 2008 nakonec nabídl kompromisní řešení, sice členství v Akčním plánu aliance Ukrajině nenabídla, ale přislíbila, že se Ukrajina může stát členem NATO v budoucnu.

Snahy o vstup do NATO se rozplynuly po zvolení Janukovyče v prezidentských volbách v roce 2010. Janukovyč pozastavil veškeré úsilí zaměřené na vstup do aliance. Narušení demokratických reforem a tlak Ruska ve výsledku znemožnily, že by země výhledově do NATO vstoupila. Zdá se, že Ukrajina ve své pozici konfliktního bodu mezi Ruskem a Evropou, obzvlášť ve světle aktuálních událostí, ještě dlouhodobě setrvá a nadále bude nucena balancovat mezi NATO a Ruskem.

¹⁶⁹ IDEM

¹⁷⁰ KATCHANOVSKI, Ivan, KOHUT, Zenon, NEBESIO, Bohdan, YURKEVICH, Myroslav. *Historical Dictionary of Ukraine (Historical Dictionaries of Europe)*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2013. s. 397. ISBN 978-0810878457

IV. VÝVOJ VZTAHŮ MEZI NATO A RUSKEM

4.1. Rusko a NATO na prahu nového tisíciletí

Po 11. září se zdálo, že se vytvoří zcela nový rámec pro vztahy mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí. Určité pozitivní změny v ruském postoji k NATO skutečně nastaly - zatímco v lednu 2001 prezident Putin varoval, že expanze NATO do Pobaltí by představovala "vážný problém", hned po událostech 11. září se námitky Kremlu zmírnily na pouhé tvrzení, že rozšíření je zbytečné¹⁷¹.

V listopadu 2002 aliance přizvala sedm nových členů včetně tří pobaltských států na summitu NATO v Praze. Aby aliance snížila obavy Ruska z potenciálu východního rozšíření, rozhodla se dát Rusku možnost zapojit se do širších otázek bezpečnosti tím, že mu nabídlo novou formu spolupráce. Jejím cílem mělo být utužení vztahů mezi Moskvou a Bruslem, a poskytnout Rusku rovnocenný hlas v nově vzniklém fóru. Severoatlantická aliance předpokládala, že by podobný krok mohl pozitivně nasměrovat ruský postoj k západním hodnotám. A Rusko skutečně počalo k otázce rozšiřování aliance na východ přistupovat otevřeněji než v minulých letech.

Pro Rusko tehdy hrálo v otázce východního rozšíření důležitou roli několik významných faktorů. Po operaci NATO v Kosovu začala být ze strany Ruska Aliance stále více vnímána jako hrozba. Nová zahraniční koncepce Ruska z roku 2000 silně kritizovala NATO pro přesahování svého rámce bez postihu Radou bezpečnosti OSN a bylo v ní řečeno, že "Rusko si zachovává svůj negativní postoj k rozšíření NATO"¹⁷². Ovšem na druhou stranu tu existovala potřeba Ruské federace rozvíjet dobré vztahy se Západem. Rusko se pokoušelo získat strategickou pozici v mezinárodních vztazích mimo NATO, místo, ze kterého by mohla formovat nový obraz Ruska na Západě, a postupně obnovit svou prestiž jakožto důležitého hráče mezinárodních vztahů. Pro národ snažící se o normalizaci vztahů s USA a Evropou představovalo zásadní význam dát Severoatlantické alianci najevo svůj pevný postoj a obhájit ve vyjednávání svou pozici. Rusko se však též mimo jiné obávalo, že jedním z důsledků rozšíření NATO by mohla být situace, kdy se strategicky izoluje od Evropy. Prvořadým cílem

¹⁷¹ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 66. ISBN 978-0415554008

¹⁷² CONRAD, Matthias. *NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO*. Lit Verlag, 2011. s. 49. ISBN 978-3643800909

Ruska tedy znamenalo získat co největší vliv v evropských institucích a celkově upevnit své místo v Evropě.

Dále se v očích Ruské federace snižovala vojenská hrozba NATO, raději se zaměřovalo na nový význam aliance po konci Studené války. Rusové viděli NATO více jako politickou organizaci než jako ručitele evropské bezpečnosti a v jeho rozšiřování viděli spíše geopolitickou hrozbu, nežli hrozbu vojenskou. V celé věci pak logicky figurovalo zjištění Ruska, že má v otázce rozšiřování aliance relativně nízký politický vliv. Jeho odmítavý postoj k rozšiřování se v minulosti neosvědčil; ba právě naopak měl ruský tlak na okolní státy za následek jejich zvýšenou touhou po vlastní sekuritizaci. Rusko při tom začalo chápat rostoucí význam vlivu ekonomicko-energetické politiky v oblasti postsovětských republik, jenž začal převládat nad vlivem politickým (respektive byl s ním silně propojen). Větší význam než moc vojenská získala moc hospodářská, která byla silně podpořená ruskou pozicí energetické velmoci.

Co se týče fenoménu rozšiřování aliance, je také nutno rozlišovat mezi jednotlivými druhy hrozeb, které expanze aliance pro Rusko představovala. Je třeba rozlišovat mezi atributem vojenského ohrožení pro Rusko plynoucího z expanze NATO a více abstraktní myšlenkou "geopolitického znevýhodnění"¹⁷³. Jak už bylo řečeno, význam fyzické hrozby od devadesátých let výrazně poklesl, zatímco geopolitické ohrožení si udrželo svůj význam. Vzhledem k nedávnému konci studené války si NATO zachovalo svůj vojensko-strategický smysl a spíše než otázkou sekuritizace se Rusko v daném případě zaobíralo otázkou zachování své mocenské pozice a pomyslného rozdělení na „východ a západ“.

Jedním z jevů, který se Putin v rámci své strategie rozhodl využít, byla rostoucí nespokojenost s tradičními evropskými bezpečnostními a politickými subjekty, včetně OBSE a Rady Evropy. Putin vyzval Evropu k revizi bezpečnostních struktur, která by umožnila Rusku a Západu, aby těsněji spolupracovaly proti společným hrozbám. Mluvil ve prospěch vytvoření nové bezpečnostní architektury v Evropě s tím, že stávající bezpečnostní systém nezajišťuje bezpečnost vůbec¹⁷⁴. První funkční období Putinova prezidentství bylo poznamenáno na oko pokrokovým a neočekávaným sblížením dvou bývalých protivníků, jeho

¹⁷³ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 49. ISBN 978-3643800909

¹⁷⁴ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 67. ISBN 978-0415554008

druhé prezidentské období však už bylo poznamenáno rostoucími rozdíly mezi Ruskem a Aliancí (viz dále).

4.2. Rada NATO-Rusko

NATO a Rusko sdílí v mnoha oblastech společné bezpečnostní hrozby, včetně nadnárodních hrozeb, jako je globální terorismus a zbraně hromadného ničení, jakož i další nebezpečí, které představuje regionální nestabilita. Pokud jde o vnímání hrozeb ruskou federací, bylo po jedenáctém září v mnoha ohledech podobné a existoval velký počet oblastí, v nichž Rusko a NATO efektivně spolupracovaly. Zdálo se, že je v jejich společném zájmu vytvořit nový vztah, založený na skutečném partnerství, které by mohlo v budoucnu přispět k trvalé bezpečnosti a stabilitě v Eurasii¹⁷⁵.

Po jedenáctém září Rusko stanulo spolu s USA v čele světové koalice proti terorismu a možnosti spolupráce NATO-Rusko vysoce vzrostly. Tento nový vztah Ruska a Severoatlantické aliance byl definován prostřednictvím vzniku fóra s názvem Stálá společná rada NATO-Rusko v Římě v květnu 2002. První setkání Rady se konalo třináctého května 2003 v Moskvě¹⁷⁶. Rusko dostalo možnost zapojit se do diskuse a jednání o konkrétních otázkách společných zájmů, které měly sloužit proti asymetrickým hrozbám a jadernému, biologickému a chemickému terorismu¹⁷⁷. Rada byla zcela oddělena od Severoatlantické rady a zaměřovala se na omezený seznam problémů, týkajících se boje proti terorismu, úsilí v boji proti šíření zbraní hromadného ničení a zajišťování prostředků na řízení regionálních krizí udržování míru. Společná rada byla zavázána nezasahovat do práv členů NATO a ponechat jim autonomii v rozhodování, včetně přijímání nových členů, otázek rozšiřování aliance, udržování integrace a zachovávání shody ve svých společných hodnotách a postupech.

Problematika vztahu NATO-Rusko je nejen velký tématem pro Severoatlantickou alianci, ale i značným dilematem Ruska. NATO není pouhou vojenskou aliancí, nejedná se o pouhých svazek států. Severoatlantická aliance je založena na mezinárodních hodnotách a institucích sdílených jednotlivými členy, které jim umožňují spolupracovat a zachovávat

¹⁷⁵ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 68. ISBN 978-0415554008

¹⁷⁶ RIMANELLI, Marco. *The A to Z of NATO and Other International Security Organizations*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2009. 119 s. ISBN 978-0810868991

¹⁷⁷ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 68. ISBN 978-0415554008

určitý přehled o záměrech individuálních členů, a které bezpečnostní spolupráci celkově umožňují. Bylo jasné, že v případě, že ruské vedení bude i nadále přistupovat k NATO ve stejném duchu, jak tomu bylo v průběhu devadesátých let, nebude společná rada Ruska a NATO fungovat¹⁷⁸.

Je třeba vzít v úvahu, že v historii vztahů mezi NATO a Ruskem se ve skutečnosti jednalo již o druhé sblížení mezi bývalými nepřáteli z dob studené války. K prvnímu došlo v roce 1997 po podpisu Zakládajícího aktu o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací. Tento dokument zakládal orgán s názvem Stálá smíšená rada. Akt byl zaměřený na rozvoj silného a trvalého partnerství. V období mezi vznikem Stálé smíšené rady v roce 1997 a Stálé společné rady NATO-Rusko v roce 2002 prošly vztahy mezi Ruskem a NATO vzestupy a pády, vyvolanými do značné míry kosovskou krizí a dvěma čečenskými válkami¹⁷⁹.

Funkce Stálé smíšené rady NATO-Rusko spočívala částečně ve zmírnění ruského hněvu nad rozšiřováním NATO. Probíhaly pravidelné schůzky mezi Ruskem a NATO, přičemž výchozí postoje na obou stranách nebyly nijak zvlášť nakloněny k úspěchu jednání. Hlavním důvodem byla nedůvěřivost a chladné postoje Ruska a NATO plynoucí ze vzájemných vztahů během studené války. Rusko se snažilo obnovit svůj status velmoci a posílit svůj vliv v Evropě, Severoatlantická aliance se zase obávala, že by Smíšená stálá rada NATO-Rusko mohla zastínit Severoatlantickou radu a upřelo Rusku možnost ovlivňovat politiku aliance dříve, než bylo přijato finální rozhodnutí v rámci Severoatlantické rady. Výsledkem je, že dva roky fungování Smíšené stálé rady neposkytlo fungující pracovní model pro užší spolupráci¹⁸⁰.

Rusko bylo během zasedání Rady odsouzeno k roli pasivního hráče, ponechaného na pospas rozhodnutí Severoatlantické aliance. NATO trvalo na tom, že Rusko nebude moci vetovat jeho nezávislou činnost. Kompromisem mělo být zřízení nového orgánu Rady NATO-Rusko, ve které NATO navrhlo začlenit Rusko do průběhu celého procesu úvah, což mělo představovat největší rozdíl mezi Stálou radou NATO-Rusko a Stálou smíšenou radou. Avšak, nemělo to znamenat, že Rada NATO-Rusko poskytne Rusku právo veta nad rozhodováním

¹⁷⁸ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 68. ISBN 978-0415554008

¹⁷⁹ IDEM, 69

¹⁸⁰ IDEM, 69

Severoatlantické aliance. Ta měla nadále fungovat v rozsahu dvaceti šesti členů¹⁸¹ a posléze v rozsahu dvaceti osmi¹⁸², dále na základě výsady, že bude provádět nezávislou činnost a rozhodování ve všech otázkách v souladu se svými povinnostmi v rámci Washingtonské smlouvy¹⁸³.

Přistoupení pobaltských států a potenciální členství Ukrajiny a Gruzie představovaly hlavní problematické body v jednáních mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí. Dále situaci zhoršovaly americké plány na instalaci protiraketového systému ve střední a východní Evropě.

4.3. Vývoj vzájemné spolupráce

Nakonec se však na základě společné činnosti Stálé rady NATO-Rusko přeci jen částečně vyvinulo z politické myšlenky fungování v praxi. Zatímco rok 2002 byl převážně věnován vybudování politické struktury, během let 2003-5 se rozvíjel mechanismus praktické spolupráce¹⁸⁴. V září 2004 například velitel ruské černomořské flotily Vladimir Masorin oznámil, že se ruské lodě připojí k operaci NATO "Aktivní úsilí" (podle článku 5) ve Středomoří. Dále byla v dubnu 2005 uzavřena Dohoda o statutu ozbrojených sil, která upravuje oblast ozbrojených sil dočasně umístěných na území cizím a umožnila pohyb vojsk NATO na území Ruska. I přesto byla tato dohoda v ruských médiích často označována jako hrozba invaze NATO na ruské půdě¹⁸⁵. Mezi další úspěchy lze zahrnout spolupráci v boji proti šíření zbraní hromadného ničení a mezinárodního terorismu, ruský podpis Partnerství pro mír, vytvoření rámce vojenské interoperability NATO-Rusko, dohodu o pozemních dodávkách NATO přes Rusko, Kazakshtán a Uzbekistán na území severního Afghánistánu¹⁸⁶. To vše bylo důkazem, že NATO a Rusko by mohly spolupracovat na některých mezinárodně bezpečnostních otázkách.

¹⁸¹ od dubna 2004

¹⁸² po přijetí Albánie a Chorvatska

¹⁸³ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 69. ISBN 978-0415554008

¹⁸⁴ IDEM, 69

¹⁸⁵ CONRAD, Matthias. *NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO*. Lit Verlag, 2011. s. 54. ISBN 978-3643800909

¹⁸⁶ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 69. ISBN 978-0415554008

Přes tyto atributy fungující vojenské spolupráce se objevily i první problémy ve vzájemných vztazích. Jeden z hlavních problémů se neustále točil okolo východního rozšíření. V září 2003 náměstek ministra zahraničních věcí Čížov prohlásil, že přistoupení pobaltských států do NATO je pro Rusko přijatelné, pokud se připojí k Smlouvě o konvenčních ozbrojených silách v Evropě¹⁸⁷. Ministr zahraničí Sergej Lavrov v březnu 2004 počal naléhat na rychlou ratifikaci této dohody, aby prý došlo k zajištění bezpečnostního rámce pro Evropu. V následujících měsících ruští představitelé opakovaně kritizovali NATO za vytváření bezpečnostního vakua v Baltském moři¹⁸⁸. Na jaře roku 2004 se pak NATO rozhodlo vyslat čtyři stíhačky do Litvy k ochraně Baltského vzdušného prostoru. Zdálo se, že se schyluje k vojenskému konfliktu. V září 2005 porušil ruský bombardér vzdušný prostor NATO a havaroval v Litvě. Severoatlantické aliance odpověděla, že bez stažení ruských vojsk z Gruzie a Moldavska k ratifikaci Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě nedojde.

V říjnu 2004 ruský velvyslanec při NATO Konstantin Totsky prohlásil, že Rusko a NATO čelí společným výzvám, ale dodal, že NATO nemusí být tím nejlepším spojencem v boji proti terorismu¹⁸⁹. Společná vojenská cvičení mezi Ruskem a Čínou v rámci "Mírové mise-2005" byla široce vnímána jako pokus omezit přítomnost USA a NATO ve střední Asii a v září 2006 odvolaly Rusko a NATO společné cvičení "Torgau 2006". Mluvčí ministerstva obrany řekl, že cvičení bude přeloženo po vyřešení otázky právního postavení cizích vojsk¹⁹⁰.

Dále přetrvávaly některé citlivé a problematické oblasti spolupráce, jako jsou kooperace v oblasti vojenství a reformy v oblasti obrany. Tyto dvě oblasti odrážejí stav kritické oblasti vztahu k NATO a dále poukazují na ruskou domácí vojenskou transformaci, která neprobíhá podle západních norem. NATO ignorovalo ruský postoj k přistoupení pobaltských států, nicméně vyjádření aliance ohledně plánů na sblížení s Gruzíí a Ukrajinou představovalo pro Rusko významné narušení jeho státních zájmů v postsovětském prostoru. Přidal se problém barevných revolucí v regionu, který Moskva vnímala jako součást amerických pokusů o destabilizaci Ruska a snahu o získání vlivu v daném regionu. Ruský ministr obrany oznámil, že Rusko může kvůli rozšíření NATO změnit svou vojenskou

¹⁸⁷ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 55. ISBN 978-3643800909

¹⁸⁸ IDEM, 55

¹⁸⁹ IDEM, 54

¹⁹⁰ přestože toto postavení je jasně vydefinováno dohodě O statutu ozbrojených sil

doktrínu¹⁹¹. Dále se z ruské strany ozývala tvrzení, že na základě chování Severoatlantické aliance to vypadá, že studená válka neskončila.

Poté, co bylo Partnerství NATO a Ruska reformováno v roce 2002, koncipovala se vzájemná spolupráce jako strategický prvek v posilování bezpečnosti v euroatlantickém prostoru, na bázi společných principů a hodnot. Ruská lhostejnost k některým z těchto základních hodnot a principů, demonstrována zejména při invazi do Gruzie a následných opatřeních, vedla devatenáctého srpna k tomu, že ministři zahraničních věcí v NATO rozhodli, že Aliance nemůže nadále takto pokračovat. NATO z velké části opustilo politické vztahy s Ruskem a naplno přerušilo vztahy vojenské, ale dialog NATO-Rusko nikdy nepřestal v průběhu tohoto období na pracovní úrovni probíhat. O Radě NATO-Rusko vzniklo mnoho nejrozdílnějších debat. Je dobré mít na paměti, že vytvoření Rady NATO-Rusko bylo především iniciativou spojenců, a byla to Severoatlantická aliance, která s relativně mírným přispěním Ruska vytvořila Římskou deklaraci a vybudovala strukturu Stálé Rady NATO-Rusko¹⁹².

Agenda Rady NATO-Rusko zdůraznila potřebu spolupráce mezi vojenskými silami Severoatlantické aliance a Ruskem. Ruská vojenská kultura a způsob fungování jsou však i nadále velmi odlišné od těch na straně Severoatlantické aliance. Hlavní problém v tomto směru spočívá v odmítavém postoji Ruska k demokratické transformaci a silném etatismu. V této perspektivě je pochopitelné, že Rusko odmítlo možnost rozvíjet Akční plán individuálního partnerství se Severoatlantickou aliancí, mechanismus zaměřený na nabídku partnerským státům spočívající v podpoře procesu jejich demokratické transformace v politických, bezpečnostních a obranných oblastech politiky. Obdobné byly výsledky spolupráce na strategicko-politické úrovni. Očekávání, že by Rusko mohlo skutečně začít měnit své postoje vůči rozšíření NATO, a tím změnit celý vzorec jednání v rámci své bezpečnostní politiky, se ukázalo být liché¹⁹³.

¹⁹¹ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 56. ISBN 978-3643800909

¹⁹² IDEM

¹⁹³ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 70. ISBN 978-0415554008

4.4. Rozdílná východiska

Při hodnocení perspektivy vzájemných vztahů mezi NATO a Ruskem by měly být vzaty v úvahu dva faktory. První je, že NATO a Rusko dnes mají v oblasti vzájemné spolupráce naprosto rozdílné cíle. Severoatlantická aliance chce transformovat Rusko a učinit ho více evropskou zemí, zatímco Rusko má za cíl eliminovat sílu NATO. Existují diametrální odlišnosti ve způsobech rozhodování Severoatlantické aliance a Ruska. V případě NATO je evidentní snaha o dosažení konsensu, uplatňuje taktiku vznášení těch otázek, u kterých se dopředu předpokládá, že konsenzus umožňují, zastává liberální přístup při řešení problémů. Rusové uplatňují naprosto opačný přístup, rádi se pouštějí do diskuze o problematických tématech a za vítězství nepovažují konsenzus, ale absolutní výhru ve sporu. Rada NATO-Rusko nenaplnila ruská očekávání. Rusko si představovalo definici moci v NATO jako možnost uplatňovat právo veta. Navíc Rusové nechtějí být považováni za rovnocenné pouze v rámci Evropského společenství. Podle jejich názoru, by mělo být Rusko rovnocenné celému NATO. Moskva vnímá NATO jako nástroj politiky Spojených států a v důsledku toho jsou všechny vztahy NATO a Ruska vnímány jako součást oblasti rusko-amerických vztahů. Spojené státy americké podezřívá ze snahy oslabit jeho pozici NATO je Ruskem vnímáno jako nástroj této politiky¹⁹⁴.

Hlavní překážkou pro partnerství Ruska a Severoatlantické aliance je, že Rusko sice je ochotno spolupracovat s Aliancí v otázkách, jako je terorismus a nešíření zbraní hromadného ničení, ale není ochotno se s NATO sdružovat, přijmout jeho obecné principy a zásady a spolupracovat bok po boku. Stručně řečeno, Rusko chce integraci, ale ne asimilaci. Naprostá integrace s NATO by znamenala konec idey ruské vojenské moci. Vzhledem k tomu, co se odráží ve všech strategických dokumentech Ruska, ruské politické a vojenské elity i nadále považují NATO za potenciální hrozbu a Rusko vyvíjí své ozbrojené síly, aby bylo připraveno na konvenční pozemní válku s NATO ve velkém měřítku - v podstatě uplatňuje obdobnou taktiku, jakou využívalo během studené války¹⁹⁵.

V politické oblasti je spolupráce ještě více omezena. Projevil se nedostatek otevřené diskuse o otázkách, které jsou citlivé vůči Rusku, jako jsou vztahy se zeměmi bývalého Sovětského svazu. Je pozoruhodné, že se Rada NATO-Rusko, na rozdíl od EU, nezabývá

¹⁹⁴ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 71. ISBN 978-0415554008

¹⁹⁵ IDEM, 71

domácí sférou a politickými hodnotami svých partnerů¹⁹⁶. I z toho důvodu, se partneři Rady NATO-Rusko záměrně vydali cestou rozvoje vztahů s nízkým profilem spolupráce. Na strategické úrovni rozvoj spolupráce není očekáván. Činnost Rady od začátku nebyla dostatečně zaměřena na dosažení významného pokroku, ale spíše na prevenci rozpadu spolupráce¹⁹⁷. Přestože je program spolupráce Rady významně rozšířen oproti roku 1997, stále nebyl vytyčen žádný konkrétní proces transformace Ruska v politických či ekonomických podmínkách. Sice existuje jistá míra praktické spolupráce s Ruskem, ale Rada NATO-Rusko nepůsobí v žádném ohledu jako prostředník pro integraci Ruska do Evropy.

Ohledně budoucího vývoje vyvstává otázka, proč by se vůbec měla rozvíjet spolupráce mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí a jaké praktické výsledky by tato spolupráce měla přinést. Za poslední dvě dekády se téměř vyloučila obnova ruských vojenských hrozeb v Evropě. Nicméně na základě současných událostí na Ukrajině je toto tvrzení opět nejisté. Otázkou tedy také je, jak NATO, jež samo o sobě prošlo během posledních dvaceti let značnou transformací, bude na takovou hrozbu reagovat a zda šlo podobné situaci důkladnějším a inovativnějším způsobem rozvoje spolupráce s Ruskem předejít. Názory, že se Rusko přizpůsobí a postupně přispěje k řešení společných bezpečnostních problémů NATO a Ruska se ukázaly být naivní. NATO selhalo v navázání pevnější spolupráce s Ruskou federací a je možné, že toto selhání bude mít v následujících letech závažné důsledky nejen pro východní Evropu a postsovětský prostor.

4.5. Otázka Ukrajiny a Gruzie

Rusko stále vnímá angažmá NATO v post-sovětském prostoru jako demonstraci americké síly. Je pravdou, že došlo k výraznému zvýšení spolupráce NATO s většinou členů Společenství nezávislých států. NATO zesílila svůj dosah do Ázerbájdžánu, Moldavska, Arménie, Kyrgyzstánu, Kazachstánu a Turkmenistánu, a dokonce i do Běloruska, které se v roce 2004 poprvé účastnilo cvičení NATO "Best Effort 2004". Aliance jmenovala zvláštního zástupce "se speciálním zaměřením na strategicky důležité oblasti Kavkazu a střední Asii "na summitu v Istanbulu v roce 2004"¹⁹⁸. Rusko to znovu ohodnotilo jako další krok směrem k obklíčení Ruska.

¹⁹⁶ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 71. ISBN 978-0415554008

¹⁹⁷ IDEM, 71

¹⁹⁸ CONRAD, Matthias. *NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO*. Lit Verlag, 2011. s. 58. ISBN 978-3643800909

Vztahy NATO a Ruska byly napjaté už během vzniku možnosti přijetí Ukrajiny a Gruzie do aliance, která nabývala na významu po východním rozšíření v roce 2004. Z pohledu Moskvy by tento krok mohl mít katastrofální důsledky, jelikož Rusko si nemůže z geopolitického hlediska dovolit ztratit Ukrajinu. Navíc se toto sbližování konalo v době související s hrozbou "barevných revolucí" jejichž šíření v postsovětském prostoru se očekávalo po oranžové revoluci v roce 2004. Na začátku roku 2005 se spekulovalo o Kyrgyzstánu a Moldavsku, dále revoluci přislíbila opozice v Ázerbájdžánu.

Celkově se zdálo, že je vedoucí postavení Ruska v regionu Společenství nezávislých států silně ohroženo. V červnu 2005 přijal moldavský parlament plánu pro demokratizaci Podněstří, který navrhl ukrajinský prezident Juščenko. Moskva poté, co gruzínská vláda oznámila své plány na vstup do NATO, nijak zásadně nezareagovala. Šance na členství Gruzie byla natolik vzdálená, že Rusko nepovažovalo za podstatné se otázkou gruzínského začlenění do aliance zabývat. Naopak tomu bylo v případě Ukrajiny. Změna režimu po Juščenkově zvolení se v té době ukázala být jedním z nejpalčivějších problémů mezi Ruskem a USA.

Na zasedání OBSE v Sofii se americký ministr zahraničí Collin Powell a ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov navzájem obvinili z manipulace politické situace na Ukrajině pro geopolitické účely. Celkově změna režimu v Gruzii a na Ukrajině významně změnila jejich vztah s Moskvou, a následně vedla i ke zhoršení vztahů NATO a Ruska. NATO navíc nedokázalo efektivně zareagovat ve chvíli, kdy Rusko otevřeně pohrozilo Ukrajině a následně Gruzii, což následně vedlo k invazi do Gruzie a plynovým válkám na Ukrajině. Rusko dokonce v jednu chvíli neváhalo využít území Ukrajiny pro námořní útoky proti Gruzii a porušilo ukrajinskou neutralitu, přičemž reakce NATO v těchto událostech byla slabá či prakticky nulová¹⁹⁹.

Co se týče samotné Gruzie, mnohem více než Saakašviliho snaha o vstup do NATO Moskvu vyprovokoval problém bilaterálních otázek týkajících se gruzínských autonomních provincií Jižní Osetie, Abcházie a Ajaria. Saakašvili stále více omezoval autonomii jmenovaných oblastí. Spor s Moskvou pramenil ze skutečnosti, že ruské jednotky byly rozmístěny ve všech těchto třech provinciích a vznikl silný nesouhlas v podmínkách jejich stažení. V červenci 2004 se napětí rozšířilo o Jižní Osetii a Gruzie vydala nařízení zahájit

¹⁹⁹ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 59. ISBN 978-3643800909

palbu na každou loď, která vstoupí do gruzínských teritoriálních vod. Ruské ministerstvo zahraničních věcí to prohlásilo za akt agrese²⁰⁰.

Ve druhé polovině roku 2004 Severoatlantická aliance prohloubila svou spolupráci s Gruzii. Zvláštní zástupce NATO pro Kavkaz a střední Asii Robert Simmons však v dubnu 2004 v Tbilisi varoval před vytvářením velkých nadějí pro vstup vzhledem k tomu, že Gruzie činí teprve první kroky na své cestě k integraci. Rusko a Gruzie začaly vyjednávat případné stažení ruských základů ke konci roku, dále Rusko vyjádřilo nechuť nad vyzbrojováním Gruzie ze strany České republiky, což vnímalo jako vyzbrojování Gruzie Severoatlantickou aliancí²⁰¹.

Vztah mezi Gruzii a Ruskem eskaloval v roce 2006. V září Severoatlantická rada potvrdila intenzivnější spolupráci s Gruzii. Rusko reagovalo tak, že zdvojnásobilo cenu ropy a uzavřelo všechny dopravní trasy do Gruzie, dále začalo vypuzovat nelegální gruzínské imigranty ze země. V listopadu se vztahy Ruska Gruzie dostaly do bodu mrazu. Gruzie se rozhodla zablokovat přistoupení Ruska ke Světové obchodní organizaci. Vzhledem k tomu, že Rusko z velké části vinilo z gruzínského konfliktu Severoatlantickou alianci, zhoršily se ještě více i vztahy mezi NATO a Moskvou.

Paralelu můžeme sledovat v situaci, jež nastala po oranžové revoluce na přelomu roku 2004 a 2005. Poté, co se NATO a Ukrajina dohodly na posílení spolupráce na ministerské schůzce NATO ve Vilniusu, pochopilo Rusko jednoznačně tento krok jako výzvu k začlenění Ukrajiny do aliance. Obavy Moskvy, že ztratí v regionu svůj vliv, byly navíc podpořeny ve chvíli, kdy Kyjev oznámil revidovat stav Černomořské flotily v Sevastopoli. V srpnu, ukrajinský velvyslanec při NATO oznámil, že Kyjev chce realizovat Akční plán členství v září 2006²⁰². Nicméně NATO se zdráhalo navrhnout Ukrajině pevné datum vstupu.

První rusko-ukrajinský plynový konflikt v zimě 2005/06 vážně poškodil ruskou reputaci spolehlivého partnera na Západě. Po setkání s lotyšskou prezidentkou Vairou Vike-Freibergovou Juščenko navrhl, že by Kyjev mohl dosáhnout plánu přistoupení k NATO ještě před summitem v Rize. Vike-Freibergová řekla, že nevylučuje "možnost, že Akční plán

²⁰⁰ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 59. ISBN 978-3643800909

²⁰¹ IDEM, 61

²⁰² IDEM, 63

členství v NATO bude pro Ukrajinu zpracován ještě před summitem v listopadu²⁰³. V červnu ruská дума vydala varovné prohlášení, že vstupem Ukrajiny do NATO by aliance poškodila své vztahy s Ruskem.

Na summitu se NATO zdrželo přizvání Ukrajiny. Rozpor mezi Moskvou a Aliancí se však po rusko-ukrajinském plynovém konfliktu významně prohloubil, obzvlášť poté, co americký senátor Richard Lugar vyzval NATO k odvolání na Článek 5 a princip kolektivní obrany²⁰⁴. Bukurešťský summit v roce 2008, jenž přizval Ukrajinu a Gruzii k případnému členství sám o sobě představoval další provokaci Ruska²⁰⁵. Do srpnové války byla spolupráce a komunikace mezi Severoatlantickou aliancí těžkopádná a bez reálných výsledků, ovšem gruzínská krize spolupráci mezi oběma hráči naprosto pozastavila. Aliance na situaci zareagovala odmítnutím plného přístupu Ruska k rámci Rady NATO-Rusko a rozhodla se pro navrácení na „normální úroveň“ vztahů s Ruskem z března 2009²⁰⁶.

Rusko ovšem posléze nasadilo tisíce dalších vojáků do Abcházie a Jižní Osetie, kde také založilo vojenské základny a uznalo nezávislost dvou separatistických území. Krom toho pozastavilo dodávky plynu do Evropy, což ovlivnilo členské země NATO (ve svém dvojím postavení taky členy EU). V září 2008 došlo v Londýně k zasedání ministrů obrany a řešila se zde otázka, jak bránit stávající členy, a to především pobaltské státy, které jsou malé, umístěny na ruských hranicích, a nejsou dostatečně vyzbrojené, aby byly schopny podporovat mise aliance. Když pobaltské státy v roce 2004 vstoupily do NATO, takové otázky byly odmítnuty jako příliš teoretické, nicméně ve světle aktuálních událostí se zdají být nevyhnutelné²⁰⁷.

Dále se vyskytl problém s rozmístěním obranného systému na území střední Evropy. Ruské politické a bezpečnostní elity v současné době považují za největší bezpečnostní hrozby radikální islamistická hnutí a separatistické skupiny, které destabilizují regiony na jihu. Rusové mají podezření, že západ (především USA) se snaží využít tento neklid k redukci ruského vlivu v Eurasii. Rozmístění raketového systému v Evropě však bylo pro Rusko podobnou hrozbou, jako možnost rozšíření Severoatlantické aliance (která je Rusy víceméně chápána jako „USA a zbytek západu“) o Ukrajinu a Gruzii. Pro Ruskou federaci stále platí, že

²⁰³ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 63. ISBN 978-3643800909

²⁰⁴ IDEM, 63

²⁰⁵ SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 73. ISBN 978-0415554008

²⁰⁶ IDEM, 73

²⁰⁷ IDEM, 73

největší hrozbu znamená nalomení rovnováhy sil v Evropě. V některých ohledech převládá i názor, že prvky raketového systému mají být zacíleny na Rusko, neboli že je ohrožena ruská suverenita, přičemž za hlavní nepřitele označilo Rusko Severoatlantickou alianci a USA.

Když prezident Bush oznámil plán rozmístění systému v květnu 2006, ruská reakce byla okamžitá: Náčelník generálního štábu Jurij Balujevski, prohlásil, že tyto plány byly"" určeny k neutralizaci strategického potenciálu Ruska ""²⁰⁸. Konfrontace kulminovala ve chvíli, kdy Rusko v květnu úspěšně otestovalo svou novou mezikontinentální balistickou raketu. Posléze prohlásilo, že je schopno porazit jakýkoliv typ systému protiraketové obrany. V říjnu Putin přislíbil "odvetná opatření", pokud budou Spojené státy sledovat své plány týkající se protiraketové obrany. Celá situace vypadal jako obrat zpět k dobám studené války. Rusko tvrdilo, že nasazení protiraketové obrany v České republice a Polsku by degradovalo ruskou strategickou pozici. A ještě více bylo znepokojeno předpokladem výskytu amerických vojenských sil v regionu²⁰⁹. Rusové tvrdí, že takovým nasazením vojenských sil by došlo k zpochybnění závazků z pozdních devadesátých let nerozmísťovat bojových síly na území nových členů aliance. Spolu s potenciálním rozšířením NATO do postsovětského prostoru a oddalováním ratifikace Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě se počaly zvyšovat obavy Moskvy.

Rozloučení se se Smlouvou o konvenčních ozbrojených silách v Evropě v roce 2007 představovalo vyvrcholení ve frustraci mezi Severoatlantickou aliancí a Ruskem. Přesto v květnu ruská дума ratifikovala Smlouvu o ozbrojených silách, milník vojenské spolupráce mezi Moskvou a Aliancí²¹⁰. I tak se převládající nálada v roce 2007 nesla ve znamení nespokojenosti a nepřátelství: V srpnu Putin začal vysílat bombardovací letadla na pravidelné hlídky nad ruskými hranicemi. V září norské a britské stíhačky zachytily osm ruských bombardérů blížící se k norskému území²¹¹.

Dále se objevil ostrý spor o odstranění sovětského památníku v estonském Tallinnu. Rusko začalo Estonce obviňovat z fašismu a diskriminace ruské menšin. NATO vzápětí ujistilo Estonsko, že stojí na jeho straně a že se nemusí bát ohrožení ze strany Rusko, což ještě přispělo k rozbouřeným vztahům Ruska a aliance. Roztržka ohledně památníku v Tallinnu,

^{208 208} CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 67. ISBN 978-3643800909

^{209 209} SLEIVYTE, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. s. 74. ISBN 978-0415554008

²¹⁰ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 69. ISBN 978-3643800909

²¹¹ IDEM, 69

opuštění od Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě, otázky rozmístění protiraketové obrany, to vše byly důvody závažného zhoršení vztahů mezi Ruskem a NATO. Potenciální členství Ukrajiny a Gruzie v tomto případě hrálo spíše okrajovou roli. To se však změnilo následující rok během srpnové války. V dubnu roku 2008 Putin nařídil zvýšit hospodářskou a sociální spolupráci s Abcházií a Jižní Osetií. Vývoj v roce 2008 ukázal spolupráci mezi Ruskem a NATO být ne více než jen zbožným přáním²¹².

Válka mezi Gruzii a Ruskem v srpnu 2008 vyvolala bezprecedentní míru nepřátelství mezi Moskvou a NATO, které zdánlivě neměla vyloučit možnost vojenské konfrontace. Dne osmého srpna, ruský tisk ohlásil, že gruzínská vojska zahájila útok na hlavní město Jižní Osetie a několik vesnic. Osetské úřady prohlásily, že Tbilisi oficiálně vyhlásilo válku Cchinvali. Následující den Putin řekl, že gruzínský útok na Cchinvali byl "genocidou lidu Jižní Osetie"²¹³. Ozývaly se ruské hlasy proti přijetí Gruzie do NATO vzhledem k tomu, že se (podle Ruska) dopustila vyvraždění tisíce lidí na Kavkaze. Moskva dále prohlásila, že nemá v úmyslu stáhnout vojáky z daného území. Dvacátého šestého srpna Medveděv oznámil uznání nezávislosti Jižní Osetie a Abcházie. Vztahy mezi Ruskem a NATO dosáhly bodu mrazu. Dne devatenáctého srpna 2008 Severoatlantická rada, prohlásila, že "nemůže pokračovat v zajetých kolejích" a pozastavila fungování Stále společné rady NATO-Rusko. Rusko se na oplátku rozhodlo zastavit veškerou vojenskou spolupráci s NATO²¹⁴.

Na konci srpna se proti sobě postavily ruské a alianční námořní lodě na pobřeží Černého moře a Ruský tisk spekuloval nad možností vojenské konfrontace. Bylo to poprvé za 20 let, co ruský prezident oficiálně oznámil vytvoření vojenské hrozby Severoatlantické alianci. Další taková hrozba přišla v souvislosti s otázkou rozmístění protiraketového amerického systému na území střední Evropy. Dne pátého listopadu 2008 prezident Medveděv uvedl možná opatření k neutralizaci amerického protiraketového systému v Polsku a České republice, jako například nasazení systému Iskander v ruské kaliningradské enklávě. Nezáleželo, že Rusko nemělo dostatečný počet raket na základně v Kaliningradu. Na podzim roku 2009 sice Obama rozhodl o ukončení plánu protiraketové obrany USA ve střední

²¹² CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 70. ISBN 978-3643800909

²¹³ CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 73. ISBN 978-3643800909

²¹⁴ Neznamená to ovšem, že Rada byla rozpuštěna, pouze byla pozastavena její činnost. CONRAD, Matthias. NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community? An Analysis of the Russian Discourse on NATO. Lit Verlag, 2011. s. 76. ISBN 978-3643800909

Evropě, nicméně vztahy již byly poškozeny a negativně ovlivnily logicky i vztahy mezi aliancí a Ruskem. Lze však konstatovat, že výměnou prezidentů v USA a Rusku (přestože Dmitrij Medveděv často jednal pod taktovkou premiéra Putina) došlo k určitému oteplení vzájemných vztahů – jako jeden z úspěchů můžeme považovat např. podpis New Start mezi Medveděvem a Obamou z dubna 2010.

4.6. Nová strategická koncepce

Obecně platí, že konfrontační rétorika mezi Ruskem a Západem v roce 2008 pokračovala, ale více směřovala k problému rozšíření aliance. Snaha o utřídění výzev, na něž by NATO mělo reagovat v souvislosti s ruskou otázkou, se projevila vytvořením Nové strategické koncepce, jejíž zadání bylo připraveno na summitu NATO ve Štrasburku/Kehlu v dubnu 2009. Skupina expertů zveřejnila dne sedmnáctého května 2010 zprávu s analýzou a doporučeními pro Novou strategickou koncepci, kterou následně Aliance schválila na summitu v Lisabonu v listopadu 2010²¹⁵. Pozadí tvorby Nové strategické koncepce bylo ovlivněno událostmi v Afghanistanu a vztahy s Ruskem.

V dokumentu jsou definovány nové hrozby, především šíření jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení, terorismus a extremismus a kybernetické útoky. Dále se v části týkající se bezpečnostních hrozeb říká, že je čím dál tím víc evidentní závislost členských států na životně důležitých komunikacích, dopravě a tranzitních trasách, na kterých závisí mezinárodní obchod a energetická bezpečnost, a proto vyžadují úsilí k zajištění jejich odolnosti proti útoku. Jak stojí v odstavci 13, „Některé země NATO jsou stále více závislé na zahraničních dodavatelích energií a v některých případech i na zahraničních dodávkách a distribuci energie, pro zajištění svých energetických potřeb. Jelikož větší podíl světové spotřeby jen nyní přepravován po celém světě, dodávky energie jsou stále více vystaveny narušení“²¹⁶. Proto za svůj nový úkol Severoatlantická aliance považuje též ochranu tranzitních cest a zajištění energetické bezpečnosti. Měla by „rozvíjet schopnost přispět k

²¹⁵ *Nová strategická koncepce NATO*. 2010. Oficiální portál informačního centra NATO. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW: http://www.natoaktual.cz/strategicka-koncepce-05z-na_analyzy.aspx?y=na_analyzy/strategicka-koncepce.htm

²¹⁶ *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation* (Nová strategická koncepce NATO, 2010). [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

energetické bezpečnosti, včetně ochrany kritických oblastí energetické infrastruktury a tranzitu a linek, spolupráce s partnery a konzultace mezi spojenci na základě strategických hodnocení a plánování pro nepředvídané události²¹⁷.

Další hrozbu pro euroatlantickou oblast podle dokumentu představuje šíření balistických raket, proto je jedním z nových úkolů aliance „rozvíjet schopnost bránit naše obyvatelstvo a území proti útoku balistickými raketami jako klíčový prvek naší kolektivní obrany, což přispívá k nedělitelné bezpečnosti aliance“²¹⁸. Z toho důvodů by podle Nové strategické koncepce měla Severoatlantická aliance aktivně budovat spolupráci v oblasti protiraketové obrany s Ruskem.

Za klíčové v oblasti kontroly zbrojení, odzbrojení a nešíření jaderných zbraní považuje Nová strategická koncepce usilovat o dohodu ve zvýšení transparentnosti jaderného vyzbrojení Ruska v Evropě a přemístění těchto zbraní z území všech států aliance. Následně, v oblasti partnerství, se dokument zaměřuje na formulaci vztahů se státy mimo NATO. Vyzdvihuje Evropskou unii jako „jedinečného a zásadního partnera“ aliance, hlavně z toho důvodu, že většina členů NATO má dvojí členství v rámci obou institucí. Potom hovoří o Rusku jako o strategickém partnerovi, říká, že „spolupráce NATO a Rusko je strategického významu, neboť přispívá k vytvoření společného prostoru míru, stability a bezpečnosti. NATO nepředstavuje pro Rusko žádnou hrozbu“²¹⁹.

Vztah mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí je pak i nadále založen na Římské deklaraci a zakládajícím zákoně Rady NATO-Rusko a do budoucna je v koncepci přislíbeno, že NATO „posílí politické konzultace a praktickou spolupráci s Ruskem v oblastech společných zájmů, včetně protiraketové obrany, boji proti terorismu, boji proti drogám, boji proti pirátství a prosazování širší mezinárodní bezpečnosti“²²⁰. Aliance hodlá i nadále „využít plný potenciál Rady NATO-Rusko pro dialog a společné akce s Ruskem“²²¹. Mimo jiné se ovšem také v dokumentu hovoří o tom, že bude „pokračovat a rozvíjet partnerství s Ukrajinou a Gruzii v rámci komisí NATO-Ukrajina a NATO-Gruzie, na základě rozhodnutí NATO na

²¹⁷ Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation (Nová strategická koncepce NATO, 2010). [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

²¹⁸ IDEM, odst. 19

²¹⁹ IDEM, odst.. 33

²²⁰ IDEM, odst. 34

²²¹ IDEM

summitu v Bukurešti 2008 a s přihlédnutím k euroatlantické orientaci nebo aspiraci daných zemí²²².

Co se týče odlišností od staré strategické koncepce z roku 1999 – základní úkoly zůstaly zachovány, byla položena otázka jaderného odstrašení, nicméně hlavní bezpečnostní hrozby jsou stejné, jako v minulých koncepcích. V nové koncepci je pouze kladen větší důraz na hrozbu kybernetických útoků. Celkový kontext tvorby nové strategické koncepce je formován tématy Afganistánu a vztahu s Ruskem²²³. V Afganistánu se NATO pokoušelo nastolit nový režim, přičemž doufalo v ruskou pomoc v této oblasti. Proto je mimo jiné spolupráce s Ruskem jednou z hlavních priorit koncepce.

Stabilita afghánského režimu je totiž i ruským zájmem, ovšem Rusko se na druhou stranu neustále snaží o mocenskou rovnováhu (či převahu) ve vztazích s aliancí. Případným vítězstvím v Afganistánu by Severoatlantická aliance posílila svou mocenskou pozici ve světě a eventuálně zefektivnila své zásahy v postsovětském regionu, což stojí mimo zájem Ruska.

Kromě Afganistánu existují i další možné oblasti spolupráce, jako např. boj proti terorismu či posilování interoperability mezi jednotkami NATO a Ruska²²⁴. Aliance by si též přála ruskou spolupráci v rámci protiraketového obranného systému, ovšem zde vyvstává problém odlišných politických cílů Ruské federace a Severoatlantické aliance. Rusko totiž v mnoha ohledech spolupracuje s Íránem a sleduje cíle v rámci své zahraniční politiky na Blízkém východě. Právě odlišné zájmy, identifikace bezpečnostních hrozeb a snaha o mocenský balanc stojí nejvíce v cestě efektivní spolupráce mezi Ruskem a NATO.

²²² Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation (Nová strategická koncepce NATO, 2010). [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>, odst. 35

²²³ KŘÍŽ, Zdeněk. *Nová koncepce NATO ve světle okouzlení Ruskem a afghánského angažmá*. 13.12. 2010. Oficiální portál informačního centra NATO. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW: http://www.natoaktual.cz/nova-koncepce-nato-ve-svetle-okouzleni-ruskem-a-afghanskeho-angazma-11a-na_analyzy.aspx?c=A101213_151420_na_analyzy_m02

²²⁴ KULHÁNEK, Jakub. *Nová strategická koncepce Aliance a Rusko: Na cestě k partnerství, nebo konfrontaci?* 20.9. 2010. Oficiální portál informačního centra NATO. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW: http://www.natoaktual.cz/nova-strategicka-koncepce-aliance-a-rusko-na-cestech-k-partnerstvi-nebo-konfrontaci-gid-na_analyzy.aspx?c=A100920_165500_na_analyzy_m02

4.7. Energetické vztahy mezi Ruskem a NATO

Jak bylo řečeno, většina společnosti Gazprom je ve vlastnictví ruského státu. Důvod je jasný – energetický sektor představuje nejdůležitějších odvětví ruské ekonomiky a jeho strategický význam z hlediska mezinárodní politiky je natolik značný, že je předním zájmem země, aby společnost s monopolem v energetice nebyla v rukou soukromých vlastníků. Hlavními cíli Ruska je, aby nedošlo k diverzifikaci dodávek do Evropy a Gazprom si tak mohl ponechat své výsadní postavení v Eurasii. Většina hlavních odběratelů ruského plynu v Evropě je členy Evropské unie, která nemá jednotný energetický trh. Zároveň je nutno zdůraznit, že valná většina těchto zemí disponuje dvojím členstvím – jednak v Evropské unii a jednak v Severoatlantické alianci.

Zhruba 60 % evropského plynu se importuje a téměř polovina tohoto množství prochází Ruskem²²⁵. Už v roce 1990 během zasedání Evropské rady v Dublinu navrhl předseda vlády Nizozemska, aby byla navázána spolupráce v energetice se zeměmi východní Evropy a bývalého Sovětského svazu s cílem zabezpečit dodávky energie do EU²²⁶. Na popud Rady předložila Evropská komise v roce 1991 návrh Energetické charty, která byla téhož roku podepsána v Haagu. Účelem smlouvy je podpora průmyslové spolupráce mezi východem a západem prostřednictvím právních záruk týkajících se investic, tranzitu a obchodu²²⁷. V chartě je řečeno, že „tranzit energetických materiálů a produktů nelze přerušit nebo snížit v případě sporu o tranzitní režim předtím, než bylo využito příslušných řešení sporu“²²⁸. Další body charty jsou mmj. hospodářská soutěž, transparentnost, svrchovanost, životní prostředí, daně a státní podniky.

Není divu, že Rusko odmítlo Energetickou chartu ratifikovat. Jednak z té podstaty, že celý obchod s energetickými surovinami se odehrává prostřednictvím monopolu, dále má podepsané smlouvy na několik desítek let s mnohými evropskými firmami – např. BASF v Německu, Gaz de France ve Francii, či italskou ENI. Energetická závislost je ve skutečnosti (v současné době) vzájemná – nejen, že evropské státy (snad s výjimkou Velké Británie) jsou

²²⁵ LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. s. 199. ISBN 978-80-204-1879-1

²²⁶ *Evropská energetická charta*. 2007. Evropa, Přehledy právních předpisů EU. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW:
http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_cs.htm

²²⁷ IDEM

²²⁸ IDEM

víceméně závislé na dovozu z Ruska, ale stejně tak Rusko je závislé na příjmech z exportů do Evropy. Jak bylo zmíněno v úvodu, problém v tomto případě představují tranzitní trasy přes území postsovětského prostoru. Rusko se vcelku logicky rozhodlo pro diverzifikaci dopravních cest prostřednictvím stavby plynovodu Nord Stream, jenž vede oklikou přes Baltské moře do Spolkové republiky Německo. Skládá se ze dvou plynovodů, první byl dokončen v roce 2011, druhý o rok později.

Nord Stream představuje z politického hlediska vysoce kontroverzní projekt spjatý s vládou kancléře Shrödera, jenž se stal předsedou správní rady pro tento plynovod krátce poté, co odešel ze svého úřadu²²⁹. Kromě Gazpromu se na projektu podílejí německé společnosti E.ON Ruhrgas a Wintershall, obě vlastní 15,5%²³⁰. Projekt Nord Stream vrhl na Německo díky politicko-ekonomickému pozadí jeho vzniku negativní světlo. V roce 2006 pronesl bývalý polský ministr obrany Radek Sikorsky své slavné přirovnání plynovodu k paktu Molotova s Ribbentropem²³¹. Zdá se, že celé vyjednávání mezi Putinem a Schröderem se pohybovalo v šedé zóně a jednání postrádalo transparentnost. Přesná data ohledně jednání jsou navíc prakticky nedohledatelná, jelikož Gazprom, přestože de facto státní podnik, jako oficiálně soukromá firma nezveřejňuje finanční údaje. A krom toho je zde ještě třetí, vojenský rozměr celé záležitosti – ruská vláda totiž Gazpromu poskytla právo, že může na ochran svých plynovodů v moři zřizovat vlastní ozbrojené složky²³².

Německo je tedy z celé Evropy v dané záležitosti nejpodstatnějším hráčem. K tomu existuje několik důvodů. Jednak historický kontext rusko-německých vztahů, jejichž účastníci byli v mnoha obdobích dvacátého století outsiders evropské politiky a měli tendenci v těchto chvílích navazovat pragmaticky motivované vztahy. Dále je zde oblast mezinárodního obchodu, kdy Německo je významným odběratelem ruského plynu, Rusko naopak importuje chemické a strojírenské výrobky z Německa. A za třetí existují významné majetkové podíly

²²⁹ LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. s. 202. ISBN 978-80-204-1879-1

²³⁰ *Nord Stream. Facts and Figures*. Nord Stream AG. [online] [cit. 5-4-2014]. Dostupný z WWW: <http://www.nord-stream.com/>

²³¹ LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. s. 205. ISBN 978-80-204-1879-1

²³² IDEM, 208

ruských podnikatelů v nejdůležitějších německých společnostech (např. Hochtif, Strabag) – naopak E.ON Ruhrgas vlastní 6,5 % Gazpromu²³³.

Situace se mezi Ruskem a Německem v oblasti obchodu s plynem zdánlivě změnila po nástupu Angely Merkelové do funkce kancléřky v roce 2005. Navenek se staví vstřícně k sousedním zemím Ruska na východě, podporuje ruské aktivisty za lidská práva a odmítla s Putinem jednat o možnosti podílet se na společném projektu naleziště v Štokmanově poli. Na druhou stranu tu však fungují zmíněné silné podnikatelské vazby Ruska v Německu a navíc tlak ze strany koaličních sociálních demokratů SPD, kteří se tvrdě stavěli proti potenciální přítomnosti amerického protiraketového systému na území Čech a Polska. V zásadě se tedy s nástupem Merkelové v otázce rusko-německých energetických vztahů nic výrazněji nezměnilo.

Kromě německých společností se na projektu Nord Stream podílejí i společnosti z dalších evropských zemí. Evropa se ale z energetické interdependence rozhodla rovněž vymanit prostřednictvím diverzifikace tranzitních cest. V roce 2002 započal projekt plynovodu Nabucco, jenž měl do Evropy přivádět plyn ze čtyř různých zdrojů – z Iráku, Íránu, Ázerbajdžánu a Střední Asie²³⁴. Měl vést z kaspické oblasti na Balkán, nicméně nedošlo k jeho dokončení. Důvodů je hned několik. Jednak jsou zdrojové oblasti umístěny v politicky značně nestabilním regionu. V Iráku panuje nebezpečná politická situace, Írán usiluje za částečné podpory Ruska o vyspělou jadernou techniku²³⁵. Vzhledem k současné situaci v arabském světě není investice do arabských plynovodů investičně atraktivní. Pro Kazachstán a Turkmenistán představuje podíl na projektu riziko rozepře s Ruskem, se kterým navíc v roce 2007 podepsali smlouvu o stavbě plynovodu, jenž má přepravovat plyn ze severu Kaspického moře přes Rusko do Evropy²³⁶. Turecké členství v Evropské unii se ocitá v nedohlednu a země se čím dál tím více odklání od západu směrem k Rusku. A nakonec je tu vznik projektu plynovodu South Stream, jehož výstavba byla odsouhlasena v červnu 2007 italskou firmou ENI a Gazpromem²³⁷. Jedná se o prodloužení Blue Streamu, který je určený pro přímé dodávky do Turecka. South Stream je určen pro přepravu zemního plynu z Ruska po

²³³ LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. s. 210. ISBN 978-80-204-1879-1

²³⁴ IDEM, 205

²³⁵ IDEM, 215

²³⁶ IDEM, 216

²³⁷ UNGERMANN, Jaroslav, *Problematika zemního plynu a plynovodů*. In: Energetická bezpečnost - geopolitické souvislosti, s. 107. Professional Publishing, Praha 2008

dně Černého moře do Evropy přes Bulharsko a prakticky kopíruje trajektorii plánovaného Nabucca.

Typickým příkladem, kde Rusko získává prostřednictvím své „energetické diplomacie“ navrch nad Severoatlantickou aliancí, je Chorvatsko, které vděčí za odtržení od Jugoslávie a nezávislost především NATO. V roce 2007 však během své návštěvy nabídl Putin Chorvatsku investice do infrastruktury a modernizace produkce energie, což Chorvatsko a další země (konkrétně Řecko, Bulharsko a Albánie) vřele uvítaly²³⁸. Obdobně Rusko vítězí nad Evropou, důkazem je neúspěch Nabucca. Putin v Evropě uplatňuje princip „rozděl a panuj“ a Spojené státy jsou příliš vzdáleny na to, aby v otázce plynovodů mohli jakkoli pomoci.

Kromě výsadního vlivu v Evropě se momentálně Rusko snaží získat i přední místo na světovém trhu. V roce 2001 byl založen orgán Fórum zemí exportujících plyn (GECF)²³⁹. Fórum má celkem třináct členů, 5 států má roli pozorovatele²⁴⁰. V dubnu 2007 na jednání v Kataru se GECF rozhodla založit skupinu „na vysoké úrovni“, jejímž cílem je zkoumat trhy a diskutovat stanovení jeho ceny – celou skupinu má koordinovat Rusko²⁴¹. To se prostřednictvím činnosti GECF snaží zabránit diverzifikaci světových dodávek plynu. Chce rozdělit světové trhy na jednotlivé oblasti, aby dodavatelé plynu jeden druhému neškodili podbíživými cenami²⁴². Také se snaží podílet ve všech zúčastněných zemích na rozvoji tranzitní přepravy plynu a investuje do projektů spojených s rozvojem energetiky. Snaží se zamezit vzniku likvidního trhu s plynem a zjednodušeně řečeno vytvořit regionální kartel, na kterém by odběratelé byli závislí.

Vzhledem ke snaze Ruska diverzifikovat své odběratele by se v budoucnu mohla vychýlit rovnováha moci v Evropě²⁴³, jelikož se zdá, že i v budoucnu zůstane závislá na dodávkách z Ruska, zatímco tomu se zvětší množství zemí, kam bude plyn vyvážen. Navíc

²³⁸ LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. s. 217. ISBN 978-80-204-1879-1

²³⁹ IDEM, 220

²⁴⁰ *Gas Exporting Countries Forum. GECF Members and Observers*. GECF [online] [cit. 5-4-2014]. Dostupný z WWW:
<http://www.gecf.org/gecfmembers/gecf-countries>

²⁴¹ LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. s. 220. ISBN 978-80-204-1879-1

²⁴² IDEM, 221

²⁴³ IDEM, 225

v průběhu cca dvaceti let vyprší většině evropských plynárenských společností smlouva s Gazpromem, což ještě znásobí ruskou mocenskou pozici v energetické politice.

V. VÝVOJ AKTUÁLNÍCH UDÁLOSTÍ

Na přelomu roku 2013 a 2014 nastal prudký zlom ve vztazích Ruska a Ukrajiny s rozsáhlým mezinárodním přesahem. Dvacátého prvního listopadu roku 2013 kabinet prezidenta Janukovyče upustil od dohody mezi Ukrajinou a Evropskou unií o bližších obchodních vazbách a rozhodl se pro bližší spolupráci s Ruskem. Následovaly statisícové protesty v Kyjevě, největší od dob oranžové revoluce v roce 2004. Putin zareagoval sedmnáctého prosince nabídkou, že odkoupí 15 miliard dolarů ukrajinského dluhu a sníží cenu plynu o jednu třetinu²⁴⁴.

Protesty proti Janukovyčovi se odehrávaly převážně v západní části Ukrajiny, kde převládá dlouhodobá touha o připojení Ukrajiny k Evropské unii a panují zde prozápadní tendence. V lednu počali demonstranti na západní Ukrajině útočit na krajské úřady a obsazovat vládní budovy, přičemž největší protesty se odehrávaly na náměstí Nezávislosti v Kyjevu. Osmnáctého února zažil Kyjev jeden z nejhorších dnů násilí za posledních téměř 70 let – během 48 hodin bylo zabito nejméně 88 lidí²⁴⁵. Dvacátého druhého února pak protestanti převzali kontrolu nad budovami prezidentského úřadu a ukrajinský parlament hlasoval pro odvolání prezidenta. Následně byla propuštěna z vězení Julia Tymošenková, odsouzená v říjnu 2010 za zneužití pravomoci při uzavření dohody o dodávkách plynu mezi Gazpromem a Naftogazem v roce 2009²⁴⁶. Dočasným prezidentem byl jmenován Oleksandr Turčynov, premiérem Arsenij Jaceňuk a na bývalého prezidenta Janukovyče byl vydán zatykač. Součástí nové vlády byly i okrajové nacionalistické strany Svoboda a Pravý Sektor. Tyto strany, ačkoli menšinové, vyvolávají silně negativní reakce ze strany prorusky orientovaných obyvatel Ukrajiny nejen svou ultranacionalistickou rétorikou. Dmitrij Jaroš, vůdce Pravého sektoru, totiž například vyzývá k ničení ruských plynovodů na Ukrajině²⁴⁷.

Jako reakce na tyto protesty odpověděla jihovýchodní Ukrajina proruskými demonstracemi. Kromě geopolitického a strategicko-bezpečnostního je totiž v oblasti rusko-ukrajinských vztahů ještě jeden faktor klíčový, a to faktor etnoteritoriální. Přibližně 20 %

²⁴⁴ *Ukraine Crisis Timeline*. BBC News Europe. [online] [cit. 13-7-2014]. Dostupný z WW: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>

²⁴⁵ IDEM

²⁴⁶ IDEM

²⁴⁷ KINGSBURY, Lew. US interests in Ukraine and Syria linked by Pipeline politics. 4.4. 2014. The Portland Phoenix. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://portland.theportland.com/news/157906-us-interests-in-ukraine-and-syria-linked-by-pipeli/>

ukrajinského obyvatelstva totiž představuje ruská menšina, žijící převážně na jihovýchodě Ukrajiny a v oblasti krymského poloostrova²⁴⁸. Krym přestal být součástí Ruska v roce 1954, kdy jej Nikita Chruščov předal Ukrajině. Konkrétně na Krymu představuje ruské obyvatelstvo 70 % celkové dvou a půl milionové populace²⁴⁹. To je hlavní důvod, proč Krym po dlouhá desetiletí usiloval o svou autonomii, jež mu byla umožněna v roce 1992, kdy ukrajinský parlament schválil zákon o široké autonomii republiky Krym²⁵⁰. Krymské otázky se týká též problem rozdělení Černomořské flotily, která vedla ke vzniku dvou složek, Černomořské flotily Ruské federace a Ukrajinských námořních sil. Černomořská flotilla měla v ukrajinském právním rámci zvláštní status, jelikož za normálních okolností Ukrajina nepovolovala přítomnost cizích vojsk na svém území – toto právo si Rusko uhájilo v roce 1997 podpisem “Velké smlouvy” která mu umožnila udržení černomořské flotily na území Ukrajiny po dalších 25 let. Jako kompenzaci odepisovalo Rusko Ukrajině část dluhu za dodávky energie²⁵¹. V rámci dohody o rozdělení flotily z roku 1999 zůstala pod ukrajinskou kontrolou minimální část vojska, což ji ještě více motivavovalo ke koooperaci se západními bezpečnostními strukturami. A právě zvláštní postavení Krymu hraje v celé záležitosti zásadní roli.

Prvního března 2014 v reakci na události na Ukrajině schválil ruský parlament žádost Vladimira Putina k použití síly na Ukrajině na ochranu ruských zájmů. Krátce nato došlo k obsazení Krymu vojsky v neoznačených uniformách –Putin ihned popřel, že by se jednalo o příslušníky ruské armády, nýbrž že jde o jednotky domobrany. šestnáctého března pak krymský parlament hlasoval o připojení k Rusku. Rusko prohlásilo, že bude podporovat Krym, pokud bude hlasovat pro separaci od Ukrajiny. Gazprom též varoval Ukrajinu, že ji odřízne od dodávek plynu²⁵².

USA a Francie nato pohrozila Rusku sankcemi v případě, že své jednotky z Ukrajiny nestáhne. Ukrajinci počali jednat s USA a Velkou Británií o případné pomoci proti ruské agresi. Patnáctého března Moskva vetovala návrh rezoluce OSN kritizující referendum Krymu o odtržení od Ukrajiny. Oficiální výsledky ukázaly, že 97% voličů je pro začlenění do Ruska.

²⁴⁸ LARYŠ, Martin: *Ukrajina: Juščenkovo vítězství v ukrajinských prezidentských volbách*. Praha 2006. In: KUCHYŇKOVÁ, Petra, ŠMÍD, Tomáš (eds.): *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha: Masarykova univerzita, 2006. s. 68. ISBN 80-210-4171-4

²⁴⁹ IDEM, 80

²⁵⁰ IDEM, 81

²⁵¹ IDEM, 84

²⁵² *Ukraine Crisis Timeline*. BBC News Europe. [online] [cit. 13-7-2014]. Dostupný z WW: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>

Osmnáctého března pak Putin podepsal zákon o začlenění Krymu do Ruské federace. Dvacátého března se sešli vedoucí představitelé EU v Bruselu a odsoudili ruskou anexi Krymu a spolu s USA rozšířili seznam osob, na něž se vztahují sankce. Spojené státy americké se během krize soustředily právě na uvalování sankcí vůči Rusku než na samotnou transformaci ukrajinské vlády a její finanční podporu.²⁵³ Zatímco Mezinárodní měnový fond nabídl více než 17 miliard dolarů na pomoc Ukrajině a Evropská unie poskytla až jedenáct miliard eur, přímá finanční pomoc USA byla omezena na 1 miliardu dolarů v úvěrových zárukách.

Rusko postupně navyšovalo počet svých ozbrojených sil na východní hranici Ukrajiny. Obama požádal Putina o snížení stavu těchto příhraničních vojsk²⁵⁴. Ministři zahraničí Severoatlantické aliance prvního dubna na zasedání v Bruselu pozastavili veškerou civilní a vojenskou spolupráci s Ruskem. Konflikt však dále eskaloval, když sedmého dubna proruští demonstranti obsadili vládní budovy ve východních městech Doněcka, Luhanska a Charkova a začali volat po referendu o nezávislosti. V dubnu Putin opět pohrozil zastavením dodávek plynu na Ukrajinu v případě, že Kyjev nebude splácet své dluhy, a varoval, že by to též mohlo mít vliv na dodávky plynu do Evropy. Proruští demonstranti v Doněcku, Luhansku a Charkově čím dál více zesilovali útoky na radnice a další administrativní budovy, Oleksandr Turčynov v souvislosti s těmito událostmi oznámil zahájení s "protiteroristické operace" proti separatistům. Šestnáctého dubna byli pro-ruští bojovníci ve východní Ukrajině ve městě Kramatorsku obklíčení ukrajinskou armádou²⁵⁵.

Den na to na setkání v Ženevě Rusko, Ukrajina, USA a EU prohlásily, že se dohodly o krocích, které eliminují ve východní Ukrajině. Situace se na chvíli uklidnila v období okolo Velikonoc, ale prvního května Oleksandr Turčynov obnovil brannou povinnost a prohlásil, že Ukrajina se ocitla v "plné bojové pohotovosti". Separatistům ve východním Doněcku se mezitím podařilo obsadit budovu krajského zastupitelství. Dubnová krize ve městě Slavjansk vrcholila, když separatisté sestřelili dva ukrajinské vrtulníky. Navíc zajali několik mezinárodních vojenských pozorovatelů. Jedenáctého května separatisté v Doněcku a Luhansku vyhlásili územní nezávislost po referendu, které nebylo uznáno v Kyjevě ani na

²⁵³ MANKOFF, Jeffrey. *Assessing Washington's response to the Ukraine crisis*. The Hill. 28.5. 2014. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international-affairs/207350-assessing-washingtons-response-to-the-ukraine-crisis>

²⁵⁴ IDEM

²⁵⁵ IDEM

západě. Ke konci května ukrajinská vláda nasadila bojové tryskáče, vrtulníky a výsadkové jednotky proti separatistům, kteří obsadili doněcké letiště. Putin se nechal slyšet, že nařídil ruským vojákům odstoupit z ukrajinských hranic, alliance, nicméně NATO tvrdí opak²⁵⁶.

Dvacátého pátého května se na Ukrajině konaly prezidentské volby, v nichž zvítězil Petro Porošenko. Se zvolením Porošenka vstoupila ukrajinská krize do nové fáze. Putin prohlásil, že je ochoten s novou vládou započít otevřený dialog v případě, že budou pozastaveny ukrajinské akce proti separatistům. Ukrajina prohlásila, že tyto akce budou pokračovat, dokud nebude na východě země situace stabilizována. NATO se zavázalo posílit své obranné schopnosti, ale prohlásilo, že se bude držet klíčových dohod s Moskvou. Vzhledem k neustávajícím konfliktům se Rusko rozhodlo šestnáctého června vypnout všechny dodávky plynu na Ukrajinu, údajně kvůli nevyrovnaným dluhům. Ke konci června však konečně zrušil ruský parlament rezoluci povolující použití ruských sil na Ukrajině. A ke konci měsíce byl učiněn jeden z politicky nejvýznamnějších kroků za několik posledních desítek let ve snaze Ukrajiny přiblížit se západu – dvacátého sedmého června Evropská unie podepsala asociační dohodu s Ukrajinou, spolu s Gruzii a Moldavskem.)

Druhou velkou aktuální krizí týkající se bezprostředně energetické politiky a vztahů NATO a Ruska je krize v Sýrii. Dva soupeřící islámské státy Írán a Katar, mají v současné době zájem na exportu zemního plynu do Evropy přes Sýrii. Plynovod navrhovaný Katar a Saúdskou Arábií by měl z Kataru pokračovat přes Saúdskou Arábii, Jordánsko a Sýrii do Turecka. Bašár al-Asad odmítl projekt odsouhlasit. Křídlo syrských povstalců řízených Al-Káidou se snaží momentálně řídit území, na kterém by měl být vybudován koridor plynovodu v severní Sýrii²⁵⁷. Plynovod navrhovaný Íránem, by měl procházet přes Irák a Sýrii, po dně Středozemního moře do Řecka. Dohoda o íránském plynovodu byla podepsána v roce 2010, ovšem válka v Sýrii plán stavby překazila.

Zdá se, že Evropská unie je z hlediska západu nejzajímavější stranou v ukrajinské krizi. Je logické, že Unie má větší zájem na posílení ekonomické situace Ukrajiny kvůli zajištění své energetické bezpečnosti. Současná krize v ukrajinské energetice by mohla ve

²⁵⁶ IDEM

²⁵⁷ KINGSBURY, Lew. US interests in Ukraine and Syria linked by Pipeline politics. 4.4. 2014. The Portland Phoenix. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://portland.the phoenix.com/news/157906-us-interests-in-ukraine-and-syria-linked-by-pipeli/>

skutečnosti vest k pozitivním změnám. Odstranění vůdčích sil namočených do ilegálních obchodů by mohlo posílit politickou vůli k realizaci dlouho potřebné reformy²⁵⁸.

USA projeví spíše vlažný postoj k finanční podpoře nově nastolené ukrajinské vlády, soustředily se spíše na Rusko a jeho finanční postih. ²⁵⁹USA také odrazily žádosti o bezpečnostní pomoc ukrajinské armádě v obraně proti separatistickým milicím na východě a proti možné ruské invazi. Celkově Spojené státy daly najevo, že ukrajinská krize pro USA není prioritou. Odmítnutím poskytnutí vojenské pomoci a odmítnutím snahy Gruzie o členství v NATO v době vrcholící krize Bílý dům naznačil, že jeho prioritou je především nedráždit Rusko. Vzhledem k tomu, že ruským akcím v regionu nebylo efektivně zabráněno, existuje potenciální možnost obdobných konfliktů i v dalších zemích postsovětského prostoru, kde si Rusko snaží úspěšně udržovat svou mocenskou pozici. Ovšem dalším důvodem americké zdrženlivosti může být participace v syrské krizi. Pokud bude postaven plynovod z Kataru, nabídne cenovou konkurenci v Evropě. Pokud by došlo k přerušení plynovodu na Ukrajině, bude pro NATO rozdělení Sýrie nevyhnutelné²⁶⁰. Rusko naopak podporuje syrskou vládu a Írán, jelikož pouze porstřednictvím jejich vítězství bude moci i nadále ovlivňovat ceny nejen evropské, ale i světové ceny plynu.

²⁵⁸ CHOW, Edward. *Ukraines energy sector: Reform finally, with the help of Putin?* 5.3. 2014. Centre for Strategic and International Studies. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://csis.org/publication/ukraines-energy-sector-reform-finally-help-putin>

²⁵⁹ MANKOFF, Jeffrey. *Assessing Washington's response to the Ukraine crisis*. The Hill. 28.5. 2014. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international-affairs/207350-assessing-washingtons-response-to-the-ukraine-crisis>

²⁶⁰ KINGSBURY, Lew. *US interests in Ukraine and Syria linked by Pipeline politics*. 4.4. 2014. The Portland Phoenix. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://portland.thephoenix.com/news/157906-us-interests-in-ukraine-and-syria-linked-by-pipeli/>

ZÁVĚR

Východní rozšíření v roce 2004 bylo jedním z důležitých faktorů, které ovlivnily novou fázi zahraniční politiky Ruska. Rusko se od počátku ostře vymezovalo proti expanzi Aliance do postsovětského prostoru. S koncem studené války podle Ruska zanikly důvody pro zajištění bezpečnosti států východní Evropy začleněním do severoatlantických struktur a rozpínání NATO od jakživa chápalo jako snahu západu (především USA) získat mocenskou převahu nad Ruskem.

Po roce 2004 tedy Rusko začalo zesilovat mocenský vliv nad okolními státy, velmi často prostřednictvím energetické politiky. Vstup nových států do NATO v roce 2004 nejen že podpořil mezinárodně-politickou legitimitu Severoatlantické aliance, ale také dal naději postsovětským republikám na členství. Pro Rusko, které usiluje o mocenskou hegemonii v Eurasii, představuje vstup Gruzie a Ukrajiny hrozbu, kterou si nemůže dovolit ignorovat. Východní rozšíření, vytváření akčních plánů s postsovětskými republikami a obava z rozmístění protiraketové obrany USA na území České republiky a Polska definovaly směr zahraniční politiky vůči západu v novém tisíciletí.

Přístup Ruska k zahraniční politice lze z hlediska teorie mezinárodních vztahů označit za realistický. Konflikt nejen v oblasti energetických vztahů chápe jako nezbytnou součást zachování svého mocenského postavení v Eurasii. Západní země směřují spíše cestou liberalismu, pokoušejí se primárně dosáhnout konsensu prostřednictvím kompromisů ve vyjednávání a až následně využít hrozby. Rozdíl mezi západním liberálním a ruským realistickým přístupem je ilustrován na příkladu plynové krize v roce 2008. Z pohledu západu byla ruská reakce prudká a neuvážená, jelikož ve výsledku Rusku přinesla více (především finančních) ztrát nežli užitku. Západní aktéři (např. Evropská unie) mají a priori averzi k riziku a v obdobné situaci by pravděpodobně Ukrajině navrhli kompromisní řešení. Ruská politika však uplatňuje prvotně hrozby a odstrašení, i za cenu krátkodobých či střednědobých ztrát.

Rusko vždy stavělo do popředí vojenskou kapacitu státu, ovšem po konci studené války nabyla na významu hospodářská dimenze. Vzhledem k surovinovému bohatství Ruska se do popředí mezinárodní politiky dostala energetika. Protože obchod s energetickými zdroji se v ruském vyjednávání často stává klíčovým prvkem, obě hlavní energetické společnosti – Gazprom a Transněft – jsou řízeny státem. Proto v Rusku funguje naprostá monopolizace

surovinových zdrojů. Oproti západu, který usiluje v oblasti energetiky o tržní mechanismus a spolupráci, Rusko ji využívá k prosazování svých zájmů.

V kontextu této práce je nutné vyzdvihnout dvojí členství většiny států NATO v Evropské unii, jelikož právě Evropa je na dodávkách z Ruska nejvíce závislá. Navíc absence jednotné energetické politiky jí znemožňuje společné a nerozdílné vystupování vůči Rusku. V ekonomicko-energetických vztazích mezi Ruskem a Evropou funguje vysoká míra interdependence, jelikož Rusko je současně závislé na příjmech z exportu plynu do Evropy. Aby dosáhlo převahy, snaží se zvýšit asymetrii této interdependence prostřednictvím diverzifikace svých transportních cest a odběratelů. Momentálně se například staví na stranu syrské vlády a podporuje iránský projekt plynovodu, jenž má vést přes Irák a Sýrii, po dně Středozemního moře do Řecka.

Tato interdependence v rusko-evropských energetických vztazích je propojena s problémem postsovětských republik, zejména Ukrajinou. Donedávna na Ukrajině závisela doprava plynu do Evropy, tato závislost byla částečně snížena zprovozněním plynovodu Nord Stream. I nadále však existuje vysoká interdependence ve vztazích mezi Ruskem a Ukrajinou. Ukrajina vykazuje vysokou ekonomickou citlivost z hlediska značné závislosti své odvětvové struktury na energii a vysoké energetické náročnosti průmyslu. Je zcela závislá na dovozu plynu z Ruska. Problém představuje také netransparentnost v obchodu s plynem, problém „prostředníků“ (viz. RosUkrEnergo) a vysoká míra korupce, která navíc brání zapojení externího kapitálu a snižuje investiční atraktivitu země. Pro Ukrajinu představuje diverzifikace ruských dopravních cest značné nebezpečí.

Je sporné, zda byly ukrajinské plynové krize ze strany Ruska ve všech ohledech motivovány politicky. Během první plynové krize Juščenkovy vlády mohlo být ruské jednání ovlivněno snahou omezit Juščenkův vliv na Ukrajině a případně zastavit šíření barevných revolucí v postsovětském prostoru. Je také příznačné, že ihned po odvolání Julie Tymošenkové z úřadu premiérky Putin nabídl kompromisní řešení v otázce navýšení cen pro rok 2006. Dalším důvodem, proč spekulovat o politických podnětech pro restriktce v dodávkách plynu na Ukrajinu, jsou mnohonásobně nižší ceny stanovené pro vývoz do ostatních zemí v regionu. Na druhou stranu se Ruská federace v té době připravovala na vstup do WTO a bylo v jejím zájmu posunout ukrajinské ceny směrem k evropské úrovni.

Ať už byly motivy Ruska jakékoli, faktem zůstává, že po plynové krizi v roce 2006 Juščenkovi významně poklesly volební preference. Většina ukrajinských voličů se začala

odklánět od touhy začlenit se do NATO, jelikož se domnívala, že plynová krize byla podnícena touto ambicí. Rusko tedy prostřednictvím krize dosáhlo žádoucí politické situace. Ve stínu ekonomické krize v roce 2008 lze následně spatřovat v druhé plynové krizi ruský pokus o zvýšení cen na Ukrajině za ekonomický tah. Vzhledem k tomu, že ani zkušenost z roku 2006 nedonutila Ukrajinu plnit své závazky vůči Gazpromu, Rusko se rozhodlo přistoupit k radikálnímu řešení. Je ovšem pravdou, že nejvážnější krize v roce 2009 překvapila nerealistickým nastavením ukrajinské ceny za plyn na téměř dvojnásobek stávající hodnoty, dále ochotou Ruska riskovat ztrátu důvěryhodnosti na evropských trzích a velkou finanční ztrátu. Jak už však bylo zmíněno, jedná se o součást tvrdé realistické ruské politiky, která se vyznačuje nárazovým užitím hrozeb a nepředvídatelností.

V úvahu je nutno vzít celosvětově špatnou ekonomickou situaci a klesající tržní kapitalizaci Gazpromu a zájem Ruska na stabilizaci ukrajinského tranzitního systému. Na druhou stranu též události okolo srpnové války v Gruzii a účast Ukrajiny na Bukurešťském summitu. Dalším důkazem pro politické motivy plynových restrikcí může být nabídka Medveděva novému ukrajinskému prezidentovi Janukovyčovi na třicetiprocentní slevu ruského plynu v případě, že se prodlouží pronájem základny v Černém moři. Celkově se nabízí vysvětlení, že plynové krize na Ukrajině byly vyvolány kombinací ekonomických a politických záměrů.

Otázka, do jaké míry může energetická politika Ruska ovlivnit politiku NATO je, že má přímý vliv na rozhodování postsovětských republik o vstupu do aliance. Energetická politika má pro Rusko jasně instrumentální povahu ve vyjednávání státu s aliancí, a to zejména při problému potenciálního rozšiřování NATO do postsovětského prostoru. Zásadní věcí je, jak se NATO k uplatňování „energetické diplomacie“ Ruskem postaví do budoucna. Po konci studené války nabyly na významu vztahy ekonomické, v případě Ruské federace energetické. Jak USA, tak Evropa se musí v kontextu těchto skutečností usilovat především o co nejvyšší diverzifikaci svých energetických zdrojů a dodavatelů, aby si udržely svou nezávislou vyjednávací pozici v mezinárodní politice.

ZDROJE

LITERATURA

BUGAJSKI, Janusz, PIFER, Steven, WALLANDER, Celeste. *Ukraine: A Net Assessment of 16 years of independence*. Center for Strategic and International Studies, 2008. 44 s. ISBN 978-0892065271

CONRAD, Matthias. *NATO-Russia Relations under Putin. Emergence and Decay of a Security Community'? An Analysis of the Russian Discourse on NATO*. Lit Verlag, 2011. 104.s. ISBN 978-3643800909

KATCHANOVSKI, Ivan, Kohut, Zenon, Nebesio, Bohdan, Yurkevich, Myroslav. *Historical Dictionary of Ukraine (Historical Dictionaries of Europe)*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2013. 968 s. ISBN 978-0810878457

LARYŠ, Martin: Ukrajina: *Juščenkovo vítězství v ukrajinských prezidentských volbách*. Praha 2006. In: KUCHYŇKOVÁ, Petra, ŠMÍD, Tomáš (eds.): *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha: Masarykova univerzita, 2006. 200 s. ISBN 80-210-4171-4

LITERA, Bohuslav. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. In: *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. 1 vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 9. ISBN 80-86861-70-8

LUCAS, Edward. *Nová studená válka. Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi východem a západem?* Mladá fronta, Praha 2008. 304 s. ISBN 978-80-204-1879-1

ORBÁNOVÁ, Anita. *Moc, energie a nový ruský imperialismus*. Praha: Argo, 2010. 280 s. ISBN 978-80-257-0251-2

PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe*. 20. 6. 2010. In: The Oxford Institute for Energy Studies. S. 35. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/05/NG_42.pdf

PIRANI, Simon, STERN, Jonathan, YAFIMAVA, Katja. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of 2009: A Comprehensive Assessment*. 1.2. 2009. In: The Oxford Institute for Energy Studies. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

PROROK, Vladimír. *Energetická bezpečnost - pojetí a přístupy*. Praha: 2009. In: *Energetická Bezpečnost*. s.9. Geopolitické aspekty. Ed. Nadace ČEZ. Praha: Professional Publishing

RIMANELLI, Marco. *The A to Z of NATO and Other International Security Organizations*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2009. 978 s. ISBN 978-0810868991

RUBAN, Andrey. *Pozice Ukrajiny v Euroasijském transportu ropy a zemního plynu*. Čeněk Aleš 2013. 291 s. ISBN 9788073804442

Sleivyte, Janina. *Russia's European Agenda and the Baltic States*. Routledge, 2010. 240 s. ISBN 978-0415554008

STERN, Jonathan. *The Russian-Ukrainian Crisis of January 2006. 1.1. 2006*. In: The Oxford Institute for Energy Studies. [online] [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>

Ungermann, Jaroslav, *Problematika zemního plynu a plynovodů*. In: Energetická bezpečnost - geopolitické souvislosti, s. 106. Professional Publishing, Praha 2008

VITURKA, Milan. *Regionální ekonomie II*. První vyd.. Brno: ESF MU, 2000. 91 s. ISBN 80-210-2257-4

PERIODIKA

COOPELAND, Dále C. Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations. In: *International Security*, Vol. 20 (1996), No. 4 [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/copeland.htm>

KRATOCHVÍL, Petr. *Polarita v teorii mezinárodních vztahů*. Praha, 2002: In: *Mezinárodní vztahy*. s. 26. Vol. 37 (2002), No 4

KUZIO, Taras. Irreconcilable Differences: Gas Tycoon Dmytro Firtash and the Holodomor Monument in Washington DC. 20. 10. 2013. In: *The Ukrainian Weekly*, No. 42, October 20, 2013. [online]. [cit. 2-7-2014] Dostupný z WWW: <http://ukraineanalysis.wordpress.com/2013/10/23/irreconcilable-differences-gas-tycoon-dmytro-firtash-and-the-holodomor-monument-in-washington-dc/>

MANKOFF, Jeffrey. Assessing Washington's response to the Ukraine crisis.. 28.5. 2014. The Hill [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW: <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international-affairs/207350-assessing-washingtons-response-to-the-ukraine-crisis>

POLREICH, Miroslav. Rusko v historických a politických souvislostech. 22:3: 2006. *Britské listy*. [online]. [cit. 10-1-2014] Dostupný z WWW: <http://blisty.cz/art/27649.html>

STREETEN, Paul. Integration, Interdependence, and Globalization. In: *Finance & Development*. A quarterly magazine of of the IMF. Vol. 38 (2001), No 2. [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/streeten.htm>

TICHÝ, Lukáš. Vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací v sektoru zemního plynu. In: *Středoevropské politické studie*, s. 189. Vol. 8 (2011), No 2-3 [online]. [cit. 5-3-2014] Dostupný z WWW: <http://www.cepsr.com/dwnld/tichy-clanek2011020304.pdf>

WAGNER, Harrison. Economic interdependence, bargaining power, and political influence. In: *International Organization*. s. 461. Vol. 42 (1988), No 3

WAIŠOVÁ, Šárka. Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Kodaňská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu. Praha: 2004. In: Mezinárodní vztahy. s. 66. Vol. 39 (2004), No 3

WAIŠOVÁ, Šárka. Teorie mezinárodních režimů. Praha: 2002. In: Mezinárodní vztahy. s. 49. Vol. 37 (2002), No 2

WRIGHT, Lindsay. Pipeline Politics: Russia's Natural Gas Diplomacy. Pipeline and Gas Journal. Srpen 2009 Vol. 236 No. 8. Toronto. [online]. [cit. 10-1-2014] Dostupný z WWW : <http://www.pipelineandgasjournal.com/pipeline-politics-russia%E2%80%99s-natural-gas-diplomacy?page=show>

INTERNETOVÉ ZDROJE

BP Statistical Review of World Energy June 2013. *Natural Gas*. [online]. [cit. 10-3-2014] Dostupný z WWW : http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf

CHOW, Edward. *Ukraines energy sector: Reform finally, with the help of Putin*? 5.3. 2014. Centre for Strategic and International Studies. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW <http://csis.org/publication/ukraines-energy-sector-reform-finally-help-putin>

Country Overview-Russia. U.S. Energy Information Administration. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>

[Energy Delta Institute](#) > [Energy Knowledge](#) > [Country Gas Profiles](#) > Estonia. Energy Business School. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/country-gas-profiles/estonia>

[Energy Delta Institute](#) > [Energy Knowledge](#) > [Country Gas Profiles](#) > Ukraine. Energy Business School. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/interactive-world-gas-map/europe/ukraine>

Evropská energetická charta. 2007. Europa, Přehledy právních předpisů EU. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW: http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_cs.htm

Gas Exporting Countries Forum. GECF Members and Observers. GECF [online] [cit. 5-4-2014]. Dostupný z WWW: <http://www.gecf.org/gecfmembers/gecf-countries>

Gazprom Export. *Priority Projects*. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW: <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>

Gazprom threatens Ukraine gas cut. 7.2. 2008. BBC News. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7233401.stm>

KINGSBURY, Lew. *US interests in Ukraine and Syria linked by Pipeline politics.* 4.4. 2014. The Portland Phoenix. [online] [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW

<http://portland.thephoenix.com/news/157906-us-interests-in-ukraine-and-syria-linked-by-pipeli/>

KŘÍŽ, Zdeněk. *Nová koncepce NATO ve světle okouzlení Ruskem a afghánského angažmá.* 13.12. 2010. Oficiální portál informačního centra NATO. [online] [cit. 1-7-2014].. Dostupný z WWW:

http://www.natoaktual.cz/nova-koncepce-nato-ve-svetle-okouzleni-ruskem-a-afghanskeho-angazma-11a-na_analyzy.aspx?c=A101213_151420_na_analyzy_m02

KULHÁNEK, Jakub. *Nová strategická koncepce Aliance a Rusko: Na cestě k partnerství, nebo konfrontaci?* 20.9. 2010. Oficiální portál informačního centra NATO. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW:

http://www.natoaktual.cz/nova-strategicka-koncepce-aliance-a-rusko-na-cestě-k-partnerství-nebo-konfrontaci-gid-na_analyzy.aspx?c=A100920_165500_na_analyzy_m02

KUZIO, Taras. *UKRAINE: Yushchenko needs Tymoshenko as ally again.* 5.10. 2007. In: Oxford Analytica. [online]. [cit. 5-7-2014] Dostupný z WWW:

http://www.taraskuzio.net/media20_files/8.pdf

LARYŠ, Martin. *Ukrajina: Oranžová revoluce.* Navýchod (2010) No. 3. [online]. [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW:

<http://navychod.cz/articles.php?id=864d7020-b9a8-11e2-be96-91d473c27609&language=cs&preview=true>

MANENOK, Tatiana. *Belarus-Russia: Dependency or Addiction?* Heinrich Böll Stiftung Warsaw. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:

http://www.pl.boell.org/downloads/Belarus_Russia_energy.pdf

Nation's gas trade has volatile history rife with murky dealings. 4.2. 2011. Kyiv Post. [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:

<http://www.kyivpost.com/content/ukraine/nations-gas-trade-has-volatile-history-rife-with-m-96310.html>

Nord Stream. Facts and Figures. Nord Stream AG. [online] [cit. 5-4-2014]. Dostupný z WWW:

<http://web.archive.org/web/20110104181103/http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline/facts-figures.html>

Nová strategická koncepce NATO. 2010. Oficiální portál informačního centra NATO. [online] [cit. 1-7-2014]. Dostupný z WWW:

http://www.natoaktual.cz/strategicka-koncepce-05z-/na_analyzy.aspx?y=na_analyzy/strategicka-koncepce.htm

PEREPELYTSIA, Grigorij. *NATO a Ukrajina – vztahy na rozcestí*. In: NATO Review. Stará a nová partnerství (2007) [online]. [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW :
<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/czech/art2.html>

Příznivci Juščenka demonstrovali proti zfalšování voleb. BBC Czech.com . [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:
http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2004/11/041106_ukraine_elex_1900.shtml

Ropa a ekonomika – co všechno ovlivňuje její světovou cenu. Ropa.cz. [online] [cit. 14-7-2014]. Dostupný z WWW:
<http://www.ropa.cz/ropa-a-ekonomika/>

RosUkrEnergo. *Company Site*. [online]. [cit. 1-7-2014] Dostupný z WWW:
<http://www.rosukrenergo.ch/eng.html>

STREJČEK, Petr. *Scramble for Baltica*. 4:3:2013. Tzb_Energetika. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:
<http://energetika.tzb-info.cz/9617-scramble-for-baltica>

Ukraine: An Important Transit Country for Natural Gas and Petroleum. Institute for Energy Research, 24.3. 2014. [online]. [cit. 5-4-2014] Dostupný z WWW:
<http://www.instituteforenergyresearch.org/2014/03/24/ukraine-an-important-transit-country-for-natural-gas-and-petroleum/>

Ukraine Crisis Timeline. BBC News Europe. [online] [cit. 13-7-2014]. Dostupný z WW:
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>

Ukraine: Natural Gas for 2010. International Energy Agency. [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:
<http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=UKRAINE&product=naturalgas&year=2010>

Ukrajinci protestují proti zmanipulování voleb. BBC Czech.com . [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:
http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2004/11/041122_ukraine_elex_2200.shtml

Východní partnerství. 8. 1. 2011. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 10-1-2014] Dostupný z WWW:
http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vnejsi_vztahy_eu/vychodni_partnerstvi/vychodni_partnerstvi.html

Yanukovych leads Tymoshenko by more than 10% margin with 99.78% of ballots counted. Kyiv Post. 19.1. 2010. [online] [cit. 14-7-2014]. Dostupný z WWW:
<http://www.kyivpost.com/content/politics/yanukovych-leads-tymoshenko-by-more-than-10-margin-3-57430.html?flavour=mobile>

Yanukovych wins 48.81% of votes, Tymoshenko 45.61% after 99.42% of protocols counted.
Kyiv Post. 19.1. 2010. [online] [cit. 14-7-2014]. Dostupný z WWW:
<http://www.kyivpost.com/content/politics/yanukovych-wins-4881-of-votes-tymoshenko-4561-afte-59051.html>

PRIMÁRNÍ PRAMENY

Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation (Nová strategická koncepce NATO, 2010, originální dokument). [online]. [cit. 6-4-2014] Dostupný z WWW:
<http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>